

ABSTRAKT

Ve své diplomové práci se zabývám vývojem výtvarného a grafického pojetí české knihy pro děti a mládež. První kapitola je stručným přehledem historie dětské literatury. V druhé kapitole jsem se zaměřila na proměny dětské knihy od počátku 19. století do konce druhé světové války. V třetí kapitole popisuji vývoj dětské knihy v období komunistické diktatury, zmiňuji několik výrazných osobností z oblasti dětské ilustrace z tohoto období. Poslední kapitola pojednává o současnosti dětské knihy. Zde jsem se zaměřila především na tendence výtvarného zpracování a na působení nakladatelství knih pro děti a mládež.

Ano, to slyšíme často, velcí mají vždycky mnoho práce a starostí, když slíbí malým klukům, že s nimi někam půjdou. A pak mají dodržet slovo. Takový kluk když řekne, že půjde s velkým do zoologické zahrady, tak se včas umyje, dokonce i krk si umyje, obleče se, obuje, připraví burské oříšky pro opičky, nesní jim je, ale pěkně sedí na schodech a čeká na toho velkého. Ten zatím leží na pohovce, má noviny přes hlavu a přemýšlí. Já nevím proč musí mít ty noviny, když přemýšlí – já je nikdy nemám a taky přemýšlím. A ten kluk sedí na schodech a drží slovo a ty oříšky. A když ti velcí stanou, tak jsou mrzouti, říkají, že zoologická je hloupost a že už tam byli a že se nejde nikam, že nevědí, kde jim hlava stojí.

Jiří Trnka Zahrada

ÚVOD.....	6
I. TEORETICKÁ ČÁST	7
1 STRUČNÝ VÝVOJ LITERATURY PRO DĚTI A MLÁDEŽ.....	8
2 VÝVOJ ILUSTRACE A TYPOGRAFICKÉ ÚPRAVY V KNIZE PRO DĚTI A MLÁDEŽ DO ROKU 1918.....	9
2.1 VÝVOJ DO KONCE 19. STOLETÍ.....	9
2.1.1 Osobnost Mikoláše Alše.....	9
2.2 VÝVOJ DO ROKU 1918	10
3 VÝVOJ ILUSTRACE A TYPOGRAFICKÉ ÚPRAVY V KNIZE PRO DĚTI A MLÁDEŽ DO ROKU 1945 A JEJÍ VÝZNAMNÉ OSOBNOSTI.....	12
3.1 VÝVOJ DO ROKU 1939	12
3.1.1 Josef Lada.....	13
3.1.2 Josef Čapek	14
3.1.3 Toyen.....	16
3.1.4 Shrnutí	16
3.2 VÁLEČNÁ LÉTA	17
3.2.1 Karel Svolinský	17
3.2.2 Adolf Zábranský.....	18
3.2.3 Antonín Strnadel	19
4 VÝVOJ OD ROKU 1945 DO SAMETOVÉ REVOLUCE	20
4.1.1 Shrnutí nových výtvarných tendencí v období 1945-1989	21
4.1.2 Nakladatelství Albatros v komunistické éře.....	22
4.1.3 Píšící ilustrátoři – Ondřej Sekora a Alois Mikulka	23
4.1.4 Dobrodružství v knize pro děti – Zdeněk Burian, František Tichý a Kamil Lhoták.....	26
4.1.5 Dětský svět očima dospělých – Helena Zmatlíková	28
4.1.6 Poetické pojetí dětského světa – Jiří Trnka, Ota Janeček, Jan Zrzavý	29
4.1.7 Ilustrace a hýbající se obrázky – Zdeněk Miler, Radek Pilař, Zdeněk Smetana	31
4.1.8 Humoristická ilustrace v knize pro děti - Jiří Kalousek, Miloslav Jágr, Jiří Šalamoun, Adolf Born	34
4.1.9 Typografická úprava	38
5 VÝVOJ ILUSTRACE A TYPOGRAFICKÉ ÚPRAVY V KNIZE PRO DĚTI A MLÁDEŽ PO ROCE 1989	40
5.1 NAKLADATELSTVÍ ZAMĚŘENÉ NA KRÁSNOU KNIHU PRO DĚTI A MLÁDEŽ.....	42
5.1.1 Nakladatelství Albatros po revoluci	42
5.1.2 Nakladatelství Baobab.....	42
5.1.3 Nakladatelství Brio.....	44
5.1.4 Nakladatelství Meander.....	45
5.1.5 Pedagogické nakladatelství Prodos	45
5.2 SOUČASNÉ ILUSTRÁTORSKÉ GENERACE.....	48
5.3 GRAFICKÉ ZPRACOVÁNÍ	49
5.4 ZÁVĚR.....	49
SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ	51

OBRAZOVÁ PŘÍLOHA.....	52
------------------------------	-----------

ÚVOD

Problematiku dětské literatury a výtvarného zpracování knih pro děti a mládež řeší lidstvo od nepaměti. Na tom, abys se dětská kniha dostala do takové podoby, v jaké je dnes, aby byla v krásné výtvarné formě dostupná dětem, pracovaly generace spisovatelů, výtvarníků, a později i grafiků. Chtěla bych ve své práci nabídnout stručný přehled osobností a okolností, které pomohly současné dětské knize „na svět“. Uvědomuji si, že, jelikož zejména v posledních několika desítkách let počet autorů vzrostl, jsem je do své práce nezahrnula všechny, ale ani jsem nemohla. Řídila jsem se tedy vzpomínkami v dětství na knihy a ilustrátory, kteří mne bavily, kterých jsem se bála, jejichž knížkami bylo dobrodružství listovat.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1 STRUČNÝ VÝVOJ LITERATURY PRO DĚTI A MLÁDEŽ

V období starého Říma se příběhy pro děti vyskytovaly zejména v mluvené podobě. Jen velmi málo příběhů bylo určeno „pouze“ dětem a tak děti poslouchají příběhy pro dospělé a vybírají si z nich ty části, které jsou jim blízké (např. Ezopovy bajky, dobrodružné části Iliady a Odysey).

Ve středověku je situace obdobná. Dětství jako období života není přikládána žádná důležitost a je co nejvíce zkráceno. Děti jsou v poměrně ranném věku nuceny přejímat celou řadu povinností. Jen velmi málo dětí umí číst a psát. Jsou proto nuceny se opět spokojit s příběhy pro dospělé, které jsou jim svým obsahem blízké. (bajky, Píseň o Rolandovi atd.)

Období renesance přineslo hned několik změn. S vynálezem knihtisku se zlepšila dostupnost knih a snížila se jejich cena. Gramotnost se podstatně zvýšila a s ní i úroveň vzdělání. Knihy tištěné pro děti byly zejména knihy naučné a výchovné. V roce 1658 vychází první ilustrovaná kniha pro děti Orbis pictus. Zvolna se připravuje půda pro „dětskou literaturu“.

Přelom nastává v 17.století. Dospělí si uvědomují důležitost dětství i jeho zvláštní potřeby – tedy i dětskou literaturu. Vycházejí první slabikáře, biblické příběhy a první knihy pro děti. (D.Defoe, J. Shift atd.) Je kladen velký důraz na náboženské vzdělání. V 18. století a na začátku 19. století vycházejí první zábavné knihy pro děti (pohádkové příběhy atd.). Knihy jsou zřídka ilustrovány, setkáme se nanejvýše s „těžkopádnými“ dřevoryty.

Teprve v 19. století zaznamenala dětská literatura pravý rozkvět. Romantismus ovlivnil vnímání dětství, idealizoval ho a to vedlo ke zvýšení zájmu o děti. Tvorbou pro děti se začali zabírat jak kvalitní autoři (L. Carrol, Stevenon, M. Twain A. Jirásek, atd.) tak umělci - ilustrátoři. Koncem 19. století je ilustrovaná kniha pro děti běžně dostupná (i cenově). Začátkem 20. století se objevují první nakladatelství knih pro děti. Nastává „zlatý věk“ dětské literatury.

2 VÝVOJ ILUSTRACE A TYPOGRAFICKÉ ÚPRAVY V KNIZE PRO DĚTI A MLÁDEŽ DO ROKU 1918

2.1 Vývoj do konce 19. století

Ačkoliv úpravě a výtvarnému zpracování knih byla věnovaná velká péče téměř od samého počátku, dětské knize se dostalo pozornosti až mnohem později. Za první knihu upravovanou přímo pro děti je označován Orbis pictus (1658) Jana Amose Komenského. Ten si jako jeden z prvních uvědomil úlohu ilustrace v dětské knize, věřil, že text se pomocí doprovodného obrazu stává dítěti bližší a srozumitelnější, uvědomil si rozdíl mezi dětským a dospělým vnímáním světa. Ačkoliv J.A. Komenský usiloval o to, aby se na výtvarném zpracování podílel umělec Václav Hollar, Orbis pictus nakonec, na návrh vydavatele, vychází s dřevoryty cizího řemeslného rytce. Kniha se brzy rozšířila po celé Evropě, byla velmi oblíbená, avšak z náboženských důvodů se českého vydání dočkala až o dvě stě let později. Nejednalo se však o uměleckou ilustraci v pravém slova smyslu. Ta se objevuje až na konci 19. století.

V období národního obrození vycházejí některá díla národní literatury ve vydání určenému mládeži, vychází řada překladů z cizí literatury pro děti a mládež a konečně se objevuje i literatura psaná pro děti. Její, z počátku pouze výchovné, zaměření, není tím nejlepším polem pro uměleckou ilustraci. Knihy také běžně vycházejí v laciných sešitových vydáních a pro ilustraci v nich není prostor. I v obrazových publikacích nemá ilustrace zvlášť významné místo, v překladech jsou ilustrace často přejímány, mnohdy nakladatel neuvádí ani jméno ilustrátora. Typografii není věnována zvláštní pozornost.

V osmdesátých letech 19. století se však objevuje osobnost, která v Čechách položila základy jak umělecké tak národní ilustraci. Mikoláš Aleš.

2.1.1 Osobnost Mikoláše Aleše

Mikoláš Aleš se narodil 18. listopadu 1852 v Miroticích. Od roku 1869 do roku 1876 studuje v Praze na Akademii výtvarných umění u profesorů M. Trenkwalda a J. Sweertse. Již během studia je jeho projev silně ovlivněn tematikou z českých dějin. Z jeho rozsáhlé umělecké tvorby jen připomeneme např. výzdobu národního divadla, na které pracoval

společně s Františkem Ženíškem, jedná se o cyklus 14 lunet „Vlast“. Zemřel v Praze z 9. na 10. července 1913.

Ilustrace Mikoláše Aleše věnované dětskému čtenáři nesou jeho typický výtvarný rukopis, stejný jako uplatňoval ve svých perokresbách a karikaturách. Nejsou nijak zjednodušené, ilustraci v časopise, kalendáři či obyčejném slabikáře, věnoval stejnou pozornost jako „výzdobě Národního divadla“. Hlavním tématem jeho kreseb je venkovské prostředí a výjevy z vesnického života: koledy, oslavy, vánoce atd. Ačkoliv se jeho ilustrace objevovaly ve významných literárních dílech jen zřídka (J.V.Sládek, Zvony a zvonky, A. Jirásek, Psohlavci), byly přesto velmi oblíbené, Alšův slabikář se používal v českém školství téměř 40 let. Mezi nejoblíbenější knihy patří dvousvazková sbírka českých a moravských národních písní, nazvané "Špalíček jednoho sta národních písní a říkadel" (1906). Dovedl svým výtvarným projevem adekvátně podpořit literární vyznění lidové slovesnosti, používá např. dekorativní prvky lidového umění. Svojí tvorbou položil základy české ilustraci a otevřel cestu novým řešením.

"...každodenní českou lidovou zkušenost učinil obsahem i výrazem výtvarného díla. Mohl tak učinit jenom na způsob vpravdě revoluční, že totiž z prostnosti, jež byla jeho nejvlastnější genialitou, překročil dobové tabu a nakreslil českou skutečnost jako svět barokní," napsal o Alšovi Josef Jedlička

2.2 Vývoj do roku 1918

Na přelomu 19. a 20. století se formuje hnutí, inspirované Williamem Morrisem (Arts and Kraft), Hnutí za krásnou knihu. Soustředili se v něm umělci, kteří chtěli dát knize jinou tvář než měla doposud. Chtěli vytvořit jiné knihy než se v knižní produkci běžně vyskytovali - Jiné než sice drahé knihy s luxusní vazbou, ale neodpovídajícím výtvarným zpracováním nebo laciná neilustrovaná sešitová vydání. Chtěli knihu povýšit na něco jiného než pouhý nositel informace, na malé umělecké dílo, výrazově jednotné. Její výtvarné zpracování (ilustrace, typografie, vazba, papír) mělo souznít s literárním obsahem. Někteří členové hnutí upřednostňovali dekorativní funkci písma, jiní se snažili dekorativně ztvárnit celou stránku, o propojení obrazu a textu (např. ve formě iniciál, orámování textu atd.), jiní, ovlivnění symbolismem a secesí, prosazovali interpretační funkci ilustrace, která má být umělcem subjektivně vyložena a pojata.

Mezi nejvýznamnější knihy dekorativního směru patří Mrštíkova Pohádka Máje (1897), upravená Zdenkou Braunerovou, jednou z předních postav tohoto hnutí. Jedná se o první jednotně zpracovanou knihu pro mládež. O moderní grafické ztvárnění usiloval také Vojtěch Preissig. Jeho první velkou knihou jsou Karafiátovi Broučci. Pozoruhodné bylo i jeho dětské leporelo Byl jeden domeček z roku 1905.

Ilustrace určené široké veřejnosti, byly většinou méně dekorativní, více dějové, založené na malířském umění. Zastupitelem tohoto směru byl například Hanuš Sweiger. Jeho ilustrace byly velmi popisné a u čtenářů značně oblíbené.

Mezi autory, jejichž dílo nevyčpělo, patří **Adolf Kašpar**. Narodil se 27. 12. 1877 v Bludově u Šumperka. Ještě za svých studií na pražské Akademii výtvarných umění u profesora Maxmiliána Pirnera ilustroval Babičku(1903). Díky vhodně voleným dějovým obrazům, se tato kniha těší dodnes (vycházejí další a další reedice) značné oblibě. Po úspěchu této knihy byla Kašparovi často svěřována práce na klasických dílech české literatury. Mezi jeho knihy pro děti patří např. Slabikář (1914). Zemřel 29. 6. 1934 v Železně Rudě.

3 VÝVOJ ILUSTRACE A TYPOGRAFICKÉ ÚPRAVY V KNIZE PRO DĚTI A MLÁDEŽ DO ROKU 1945 A JEJÍ VÝZNAMNÉ OSOBNOSTI

3.1 Vývoj do roku 1939

Dvacátá (Z. Burian, J. Čapek, J. Lada, K. Svolinský) a třicátá (O. Sekora, F. Tichý, J. Trnka, A. Strnadel, A. Zábranský) léta minulého století přinesla celou řadu velkých osobností české ilustrace. Jednalo se většinou o umělce-ilustrátory, kteří se nevěnovali pouze ilustraci pro děti a vnesli do ní nový rozměr a významně pozvedli celkovou úroveň knižní produkce. Objevuje se množství nových žánrů (moderní pohádka, dobrodružná literatura, populárně naučná literatura, knihy s dětskými hrdiny), kde se může ilustrátor naplno uplatnit. Změnila se také pozice ilustrátora, přestal být pouhým vypravěčem, stává se více než kdy před tím vykladačem textu, více si uvědomuje „svoji cílovou skupinu“ tedy čtenáře. Diferencuje se tedy výtvarný projev např. pro nejmenší děti a pro dospívající chlapce. Změnila se i vlastní koncepce knihy, ilustrace přestává být pouze dekorativním prvkem, stává se rovnocennou součástí knihy. K tomuto zrovnoprávnění přispěla kvalita reprodukováných děl a rozvoj reprodukcí technik. Kromě ilustrací (úvody kapitol, drobné obrázky atd.) tištěných často černobíle na stranách s textem, se objevují plnobarevné samostatné ilustrační listy, uváděny často v tiráži jako přílohy.

Nejtypičtějším a nejvýznamnějším ilustrátorem meziválečného období je Josef Lada, autor, který zcela naboural do té doby zažité konvence v dětské ilustraci. Styl jeho ilustrací, jeho masivní černá kontura a barevné plochy – jeho „veselé obrázky“ jsou nadčasové. Lada se stále znovu a znovu objevuje na pultech knihkupectví a např. jeho obrázky zimy nás provázejí každé vánoce.

3.1.1 Josef Lada

„Je to muž, který zachází s formou stejně svobodně jako já.“ nebo „Lada je váš největší malíř,“ řekl údajně Pablo Picasso Josefu Šímovi. Stalo se tak v roce 1947 na výstavě československého výtvarného umění v Paříži.

Lada patří ve světě i dnes k nejznámějším českým ilustrátorům, svět zná nejenom jeho ilustrace k Haškovu Švejkovi, ale také jeho autorské pohádky (Byly přeloženy například i do Japonštiny).

Josef Lada se narodil 17. prosince 1887 v Hrusicích v rodině ševce. V roce 1901 se stěhuje do Prahy a nastupuje do učení na malíře pokojů a divadelních dekorací k panu Petránkovi. Toto místo po pěti letech opouští a učí se na kniháře. Při své práci se seznamuje s díly předních ilustrátorů a malířů (např. Mikoláše Alše, který se stal Ladovým vzorem.

Od roku 1905 navštěvuje večerní kurzy kreslení na Uměleckoprůmyslové škole. Začíná spolupracovat s časopisem Švanda dudák. O rok později mu vychází první ilustrace v knize Pohádka o Honzíčkovi a zlatovlasé Isole od J. Havlíčka. Seznamuje se Jaroslavem Haškem, s nímž po té spolupracuje nejen na známých ilustracích Švejka, ale také v časopisu Karikatury, kam oba dva přispívají.

V roce 1911 ilustruje svojí první typickou knížku Moje abeceda. Jako text mu posloužila, stejně jako mnohokrát později, lidová říkadla. Po ní následuje Kalamajka (1913) s textem Jaroslava Haška a řada dalších knih pohádek a říkadel: (Dvanáct pohádek J. Mahena (1918), třídílná Nůše pohádek (1918-1920), Erbenova národní říkadla (1921). V roce 1923 vychází 1. vydání „Šprýmovné kousky Frantíka Vovíška a kozla Bobeše“, knížky, na které se Lada už podílel nejenom jako ilustrátor, ale také jako autor. V letech 1923- 1925 tvoří 540 obrázků k Osudům dobrého vojáka Švejka pro časopis České slovo. Postavu Švejka poprvé ztvárnil již v roce 1921. V roce 1955 Lada vytvoří také barevné ilustrace, ale ztrácejí své karikaturní vyznění, jsou příliš podobné těm, které jsou určeny pro děti.

Od roku 1925 vychází v Melantrichu Ladovy „Veselé učebnice“ – Savci, Ptáci a Brouci a hmyz.

Od roku 1934 se Lada věnuje i literární práci. Rodí se kocour Mikeš a jeho Horusické příběhy a kamarádi. Lada objevuje tzv. moderní pohádku, rozvíjí možnosti bajky.

V roce 1947 je jmenován národním umělcem. Vychází další Ladova autorská knížka „O chytré kmotře lišce“. V roce 1950 se stává kmenovým autorem tehdy ještě Státního

nakladatelství dětské knihy (SNDK) (později Albatros). V roce 1952 vychází knížka Josef Lada dětem. Za svůj život ilustroval Josef Lada mnohem více knih, než zde zmiňuji. Spolupracoval také na animovaných filmech: např. Říkadla (1948) a věnoval se scénografii, např. film Hrátky s čerty.

Umírá 14. prosince 1957 – jen třináct dní před zahájením retrospektivní výstavy k jeho 70. narozeninám.

Josef Lada si ve své tvorbě pro děti velmi uvědomoval dětský „veselý pohled“ na život, zaujetí dětí pro komiku a děj. Jeho ilustrace, ačkoliv jsou plošné (údajně také proto, že Lada neviděl na jedno oko), vždy působí neobyčejně živě. Díváme-li se na nějaké jeho spodobnění např. návsi – vidíme ji „jako na dlani“. Používá téměř grafickou zkratku, proto se také jeho ilustrace výborně hodí k animaci.

Zajímavé je u něj rovněž užití písma. Jeho autorské dekorativní písmo se objevuje např. právě v knize Moje abeceda, v titulcích filmů, současné děti ho znají z hlavičky časopisu Mateřídouška.

3.1.2 Josef Čapek

„Mám chuť před jeho obrazy říkat veršiky, před jeho dětskými obrazy průpovídky, pořekadla, koledy a rozpočítadla a před jeho venkovankami broukat písničky.“

O Josefu Čapkovi řekl František Langer, 1934

Dalším pozoruhodným autorem, který se bohužel nedožil konce 2. světové války, je Josef Čapek. Jeho mnohostranně talentová osobnost zasáhla významně nejenom malbu a literaturu, ale významně se podílel i na úpravě knih. Známé jsou např. jeho obálky, a jeho ilustrace pro děti. Podařilo se mu uvést do české knihy typ současného dětského hrdiny, takovou formou, která je dětskému čtenáři blízká. Josef Čapek přikládal období dětství váhu, on sám byl svým dětstvím ve své tvorbě podstatně ovlivněn a to jak podkrkonošskou přírodou tak vzhledem do sociálních problémů vesnic.

Narodil se 23.března 1887 v Hronově nad Metují v rodině lékaře. Vychodil tkalcovskou školu ve Vrchlabí (1901 – 1903), pak krátce pracoval v tkalcovně v Úpíciích. V roce 1904 odchází do Prahy. Je přijat na Uměleckoprůmyslovou školu, navštěvuje ateliér Emanuela Dítěte a Karla Vítězslava Maška, v roce 1910 absolvuje. V roce 1911 se stává spoluzakladatelem Skupiny výtvarných umělců. Ta se přikláněla zejména ke kubismu.

Josef Čapek ovšem nebral kubismus jako dogma, věřil, že je potřeba tento směr dále rozvíjet. V roce 1912 Čapek Skupinu opouští a vstupuje do spolku Mánes.

V roce 1918 se výstavou „A přece! Výstava několika tvrdošijných“ představuje skupina Tvrdošijní. Josef Čapek zde vystavuje obrazy odlišné od těch předchozích, mají silnější sociální nádech, inspiruje se náměty z periferie města a motivy ze života. Po roce 1925 se jeho obrazy obohacují o motivy dětí a krajinek. Jsou prostší a úsměvnější.

V roce 1918 se stal členem redakce deníku Národní listy. Od roku 1921 začíná pracovat pro Lidové Noviny, pracuje pro ně až do začátku 2. světové války. Pro noviny napsal, kromě řady článků a fejetonů, také příspěvky o výstavách a kritiky a příležitostně působil i jako karikaturista.

Ačkoli literární dílo Josefa Čapka není obsáhlé, má pro českou literaturu značný význam: Lelio (1917), Stín kapradiny (1930), Kulhavý poutník (1936), posmrtně vydané Psáno do mraků (1947).

Spolupracoval také s Karlem Čapkem na několika dramatických textech (Boží muka, Zářivé hlubiny, Krakonošova zahrada, Loupežník, Ze života hmyzu, Adam stvořitel). Pro děti spolu napsali Devatero pohádek s Josefovými ilustracemi, také ilustroval Karlovu knihu Pudlenka.

Nejznámější dílo pro děti je oblíbené Povídání o pejskovi a kočičce (1928). Ilustroval např. také knížku Eduarda Basse Klabzubova jedenáctka či Poplach v kovářské uličce a Kluci hurá za ním od Václava Řezáče, Edudant & Francimor od Karla Poláčka aj. Stejně tak jako tvorba většiny velkých ilustrátorů se i jeho tvorba dočkává stále nových vydání. Jeho obrazy zvířátek přiměly například Jana Skácela k tomu, aby je doplnil básněmi pro děti. Knižka vyšla pod názvem Proč ten ptáček z větve nespadne (1988).

Ve 30. letech se Josef Čapek intenzivně angažoval v boji proti nacismu. Dne 1. 9. 1939 za tuto protinacistickou činnost zatčen a postupně vězněn v několika koncentračních táborech (Dachau, Buchenwald, Sachsenhausen, Bergen-Belsen). V roce 1945 podlehl při transportu nákaze skvrnitým tyfem, pravděpodobně jen několik dní před koncem války.

3.1.3 Toyen

Z prostředí surrealistického hnutí je Toyen jednou z mála, která se věnovala i ilustraci pro děti. Marie Černínová, jméno, které Toyen odmítla, se narodila v Praze roku 1902. V 20. letech se spřátelila s Jindřichem Štýrským a jejich celoživotní přátelství ji i její tvorbu hluboce poznamenalo.

V 1923 se přidala k hnutí Devětsil. V dvacátých letech maluje soubor naivizujících obrazů, ve kterých se objevuje podobné tvarosloví jako v jejích pozdějších ilustracích pro děti. Část roku 1925 stráví s Jindřichem Štýrským v Paříži, zde pojmenovávají svůj vlastní umělecký směr - artificielismus, který představoval originální alternativu k surrealismu. Po návratu do Prahy se tento směr přibližuje surrealismu stále více. V roce 1934 se stala zakládající členkou Skupiny surrealistů. Tato skupina spolupracovala se skupinou Andre Bretona. Po roce 1939 tvořila Toyen v ilegalitě stejně jako ostatní surrealisté. Po konci války v roce 1947 emigruje Toyen do Paříže, kde roku 1980 umírá. Toyen se kromě introspektivní a erotické literatury věnovala také ilustraci pro děti. K těm nejzajímavějším patří Veselé pohádky z celého světa od Marie Majerové z roku 1930. Znovu se tu objevují naivistické prvky, které jsou tak blízké dětskému čtenáři. Těmito prostředky doprovází i Nezvalovu knihu „Anička skřítek a slaměnému Hubert“. Jejimi ilustracemi je ještě zdůrazněno celkové snové vyznění celého příběhu. Anička v jejím provedení je prostě kouzelná.

3.1.4 Shrnutí

Ačkoliv v meziválečném období tvořilo mnoho kvalitních autorů (o většině se zmíním v kapitole následující, jelikož jejich tvorba zasahuje obě období), nedovedla jejich snaha potlačit vydávání knih „nehezských“. V předválečných Čechách existovala celá řada nakladatelství a nakladatelé ne vždy svěřovali ilustrace renomovaným autorům. Nadále přetrvává zvyk přejímat ilustrace z původních vydání, u některých knih se objevují místo ilustrací fotografie (např. dívčí romány). Co se typografické úpravy knih pro děti týče, nelze tu vysledovat zvláštní trend. Zvětšuje se formát knih, písmo se užívá většinou serifové, oblíbené je písmo Baskerville u pedagogických knih a knih říkadel se často používá písmo Gill sans. Používají se drobné úvodní kresbičky na začátku kapitol a barevné celostránkové ilustrace.

3.2 Válečná léta

Knihy vydávané ve válečných letech se obracely zejména k českým tradicím, vychází řada pohádkových souborů. Zmizely takzvané veselé obrázky, ilustrace nabývá vážnějšího a poetičtějšího výrazu. Jejich ilustrátory byli Karel Svolinský, Adolf Zábranský a Antonín Strnadel. Klasičtí ilustrátoři české tradiční pohádky a pověstí.

3.2.1 Karel Svolinský

Karel Svolinský se narodil 14. ledna 1896 na Svatém kopečku u Olomouce. V Praze se vyučil řezbářem. V roce 1919 byl přijat na Uměleckoprůmyslovou školu v Praze, kde nejdříve studoval u Štefana Zálešáka (1919-21), pak sochařství u B. Kafky (1921) a nakonec grafiku a nástěnnou malbu u F. Kysely (1921-1926). Již v roce 1925 získal v Paříži Grand prix za grafické zpracování Máchova máje. Byl členem Spolku výtvarných umělců Mánes a Sdružení českých umělců grafiků Hollar. Od roku 1945 působil jako profesor na Vysoké škole uměleckoprůmyslové v Praze, pracuje tu až do roku 1971. Byl jmenován národním umělcem (1961). Kromě ilustrace se Svolinský věnoval užité a drobné grafice (ex libris), sklomalbě, scénografii. Navrhl nový orloj pro Olomouckou radnici, který je do značné míry ovlivněn současnými výtvarnými i politickými tendencemi. Karel Svolinský umírá 16. září 1986 v Praze.

Karel Svolinský se ve své tvorbě pro děti věnuje dvěma oblastem. Jednak světu fantazie, ilustraci pohádek a literárních příběhů, jednak přírodě, tvoří skicy zvířat a rostlin. Jeho vrcholné dílo Český rok (cena za ilustrace 1952) je určeno jak dětem tak dospělým. Mezi jeho další ilustrační tvorbu pro děti patří např. pohádkový soubor Z oříšku královny Mab od Evy Vrchlické (1946), Čarovný svět od Marie Majerové a mnoho jiných.

Svolinského kresba, velmi jemná a poetická, odkazuje na jeho inspiraci lidovým prostředím. Ačkoliv jeho ilustrace působí poměrně tradičně, pracuje v nich s grafickou zkratkou a stylizací. V jeho ilustracích se velmi často objevuje postava ženy, ztvárněná v různých životních údobích a situacích.

3.2.2 Adolf Zábranský

Adolf Zábranský se narodil se 29. listopadu 1909 v Rybí, okres Nový Jičín. Po dokončení studia na gymnáziu ve Valašském Meziříčí nastupuje na Uměleckoprůmyslovou školu do ateliéru Františka Kysely. Po třech letech přechází na AVU k profesoru Vilému Nowakovi. Studium ukončil v roce 1936. Adolf Zábranský zemřel 9.8.1981 v Praze.

Jeho tvorba je velice rozsáhlá, kromě ilustrace pro děti, kterou se proslavil i v zahraničí, věnoval se po roce 1945 politickému plakátu, sgrafity a malbě. Jeho tvorba na poli plakátu a sgrafit byla poznamenána dobovou tendencí, jedná se většinou o monumentální angažovaná díla z období socialistického realismu. Stal se rovněž autorem mnoha plakátů k prvnímu máji, o nichž sám říká:

"Námětově je většina mých májových plakátů staršího data. Vycházel jsem prostě z toho, co jsem mohl v průvodech vypožorovat, co bylo možné převést do monumentální polohy. Prvé návrhy na májové plakáty vznikly v roce 1949, poté jsem se tímto námětem zabýval ještě několikrát, naposledy v letech 1970 až 1971. To bylo období XIV. sjezdu a 50. výročí Komunistické strany Československa. K výtvarné stránce bych řekl asi toto: domnívám se, že plakát k Prvému máji má probouzet pocit kolektivní radosti, má vyjadřovat i údernost, bojový zápal. Z toho myslím vyplývá i nutnost barevné i kresebné nadsázky, bez které dobrého plakátu není."

Jeho hlavní význam tkví (naštěstí) v ilustraci, a to zejména dětských knih. Ilustroval nespočetné množství knih našich i zahraničních autorů. Za svojí ilustrační tvorbu získal celou řadu cen – Cenu Marie Majerové (1972), Cenu nakladatelství Albatros (1974), byl zapsán na čestnou listinu H.CH. Andersena (1972). Zábranského ilustrace se dají rozdělit do dvou skupin: ilustrace pohádkových cyklů, v nichž uplatňuje postupy, které používá v monumentální malbě a ilustrace pro menší děti (říkadla atd.), kde pracuje jemněji s kresbou a barevným akvarelem. Jsou to ilustrace veselé, živé a optimistické, jejichž základem je kresebná zkratka.

Mezi jeho tvorbou pro děti najdeme např. Pohádky od V.B. Třebízského (1941), Kuldovy moravské pohádky (1942), Sládek dětem od J.V. Sládka (1943) Je nám dobře na světě od Františka Hrubína a mnoho dalších.

3.2.3 Antonín Strnadel

Antonín Strnadel se narodil se 10. května 1901 v Trojanovicích u Frenštátu pod Radhoštěm. Studoval na Uměleckoprůmyslové škole v Praze v Ateliéru Jaroslava Bendy. V roce 1933 nastoupil na AVU na malířskou školu M. Švabinského a tu ukončil roku 1936. O roku 1936 je jmenován asistentem na uměleckoprůmyslové škole u prof. Bendy. Po válce je jmenován profesorem ateliéru užité grafiky a knižního umění na nově organizované UMPRUM. Působí zde až do roku 1970. Za svou tvorbu nejen ilustrační – stejně jako jiní autoři věnoval se též monumentálním dílům: freskám, tapisériím, malbě na sklo, scénografii, získal řadu uznání: Cenu Klementa Gottwalda (1955), Cenu Marie Majerové (1967), Cenu Václava Hollar (1971). Roku 1967 byl jmenován národním umělcem. Umírá 31. října 1975 v Praze.

Antonín Strnadel tvořil v Novém Hrozenkově. Jeho ilustrace pro děti, často lyrické, vedené bravurními tahy štětce, jsou do značné míry ovlivněny lidovými vlivy z této oblasti. Je to také Strnadelovo nejbližší ilustrátorské téma – dětství ve venkovském prostředí a volné přírodě. Přesto však jeho tvorba byla značně rozmanitá: Vojáček Hubáček od Jaromíra Johna (1939), Ze starých letopisů od Ivana Olbrachta (1940), Kuldovy Moravské národní pohádky (1957) aj.

4 VÝVOJ OD ROKU 1945 DO SAMETOVÉ REVOLUCE

Konec druhé světové války přinesl celou řadu změn. Lidé cítili na jedné straně rozčarování nad selháním pravicového systému a vyčerpání z války a na straně druhé vděk a obdiv k levicovému Sovětskému svazu, který neposkytoval pravdivé informace o svém systému a těžil ze své pozice „osvoboditele Evropy“. To spolu s dobrou propagační strategií, připravilo vhodnou půdu pro státní převrat roku 1948. Rok 1948 znamenal mezník v politickém vývoji České republiky, mezník, který nadlouho ovlivnil i vývoj dětské ilustrace. A to hned v několika směrech. Komunistická vláda přikládala výchově dětí a mládeže značnou důležitost. Stejně jako většina diktatur si uvědomovala, že je potřeba začít s formováním člověka již v nejranějším věku. To vedlo k několika změnám. Za prvé se změnila skladba vydávaných knih, za druhé se změnila organizace jejich vydávání.

Knihy Blanky Stehlíkové *Cesty české ilustrace v knize pro děti a mládež* o tomto postoji do značné míry vypovídá: „Obrátil se k ní celospolečenský zájem především jako k nástroji výchovy mladého pokolení. Aby mohla být tato výchova jednotně usměrněna, byla nakladatelství zestátněna a vytvořena specializovaná pracoviště.....Tím byla dány předpoklady k řízení práce na dětské knize a zároveň vytvořeny takové materiální podmínky, aby se nakladatelství mohla plně soustředit na své kulturní a výchovné poslání.“

Ačkoliv to od autorky patrně nebylo tak míněno zmiňuje tu všechny negativní vlivy – jednotně usměrněna, zestátněna atd. Tyto vlivy nepřinesly ovšem paradoxně jen negativní dopad. Tím, že byla nakladatelství zestátněna a vytvořeno jedno nakladatelství ústřední (Státní nakladatelství dětské knihy), které mělo na trhu s dětskou knihou monopolní postavení a bylo centrálně řízeno, nemuselo se starat o své „tržní postavení“. Jeho produkce nebyla ovlivněna pouze požadavky trhu. To mělo za následek, že výtvarné pojetí těchto knih nevycházelo vstříc jen obecnému vkusu a kvalita zpracování se skutečně pozvedla, pomineme-li ovšem období prvních let po převratu.

4.1.1 Shrnutí nových výtvarných tendencí v období 1945-1989

V období poválečném se změnila struktura vydávaných a ilustrovaných knih a to nejen z politických důvodů. Na přelomu 50. a 60. let ustupují do pozadí klasická a do té doby velmi oblíbená témata, jako je tradiční lidová česká pohádka či lidová říkadla. Stejně tak poezie pro děti se vyskytuje poměrně málo. Pohádka tradiční a česká je nahrazena pohádkou moderní umělou, také jsou objevovány pohádky jiných, než slovanských národů. Znovu se objevuje forma leporela, která je dále rozvíjena a ožívována, vychází řada „rozkládacích“ knih, knih hraček, které pobízejí dětského čtenáře k interakci. Do popředí se dostávají nové žánry, literatura dobrodružná a zejména pak literatura populárně naučná. Vystupuje do popředí nový problém – jak dítě poučit a nenudit? Ilustrátoři jsou rovněž nuceni řešit vztah ilustrace a volného umění, většina z nich pracuje v různých oblastech umění a vnášejí do dětské knihy nové tendence a postupy. V dětské ilustraci působí tři generace. První je generace, která tvořila již v období meziválečném a její výtvarný vývoj je již ustálený. Dále se uplatňují dva směry střední poválečné generace. Začínají také tvořit absolventi výtvarných škol. První vlna střední generace nastupovala s programem zaměřeným proti schematickému realismu – skutečnost byla jako jediná možnost odmítnuta – chtěla vyzvednout výtvarnou složku ilustrací. Hlavním výrazovým prostředkem se stala metafora, výtvarná zkratka, kompozice. V ilustraci se objevují nové techniky – koláže, lepené papíry, typografické prvky. Objevují se zde i vlivy jiných umění – kresleného humoru, animovaného filmu, propagační grafiky. V první vlně střední generace převládá poetický výraz a ilustrátor si vybírá dílo podle svého zaměření.

Druhá vlna poválečné generace se naopak nezaměřuje na konkrétní literární žánry či díla. Snaží se vyrovnat s různými texty a jejich charakteru přizpůsobit výtvarné řešení. Zvyšuje se zájem o naučnou literaturu, tedy o věcnost vůbec. Tato generace se však chce vyvarovat chyb, kterých se ilustrátoři dopustili v 50. letech, kdy přílišná popisnost nebyla sama o sobě nosná. Ilustrátoři této generace vytvářejí obrazové kompozice, které nabízejí pohled na příběh z různých úhlů, divák se může na jeden pohled přesvědčit co se děje „uvnitř i venku“, ilustrace vlastního příběhu bývají doplněny o drobné epizodní příběhy vypovídající o ilustrátorově přístupu. Do popředí se dostává černobílá kresba - veselá kresba. Tato výtvarná technika vyhovuje „volání“ po skutečnosti. V knihách pro nejmenší se však objevuje zřídka, protože zde je barevnost stále potřeba.

4.1.2 Nakladatelství Albatros v komunistické éře

15. dubna 1949 bylo výnosem ministerstva školství věd a umění založeno Státní nakladatelství dětské knihy. Bylo to něco, o co řada spisovatelů již dlouho žádala – instituce, která měla zamezit vydávání brakové literatury. Dětská oddělení jiných nakladatelství byla zrušena.

V prvním roce své působnosti vydalo nakladatelství, které mělo pouhých 27 zaměstnanců, 18 titulů a v roce 1950 už 116. Tehdejší šéfredaktor Stanislav Neumann v interview pro časopis Vpřed, pionýři sebevědomě prohlásil: „*Dětská literatura je strašně důležitá. Znáš přece například timurovské hnutí. Tak dovede na chlapce a děvčata působit kniha. My víme, že děláme odpovědnou a krásnou práci – pomáháme formovat lidi, kteří budou žít v komunismu.*”

Bohužel první knížky, které v tomto nakladatelství vycházely neměly potřebnou výtvarnou úroveň. Šlo zejména o překlady z ruské literatury nebo o knihy tvořené podle její vzoru, ilustrované velmi popisnou a schematickou kresbou, která se snažila pouze přiblížit text čtenáři. Ilustrace byly bez života a napětí. Příčinou bylo do jisté míry i to, že z tvorby knih bylo vyřazeno mnoho kvalitních autorů a zejména výtvarníků s tím, že jejich tvorba je „buržoazní“ a „socialismu nepřátelská“.

Přelom nastává až v roce 1952, kdy na pozici šéfredaktora nastupuje Karel Nový, který celému nakladatelství dal nový směr. Kniha pod jeho vedením přestala být pouze pomůckou „formování lidí“ začala být především uměleckým dílem. Nakladatelství začalo spolupracovat s celou řadou významných umělců a spisovatelů a rozšířilo své ediční plány. Celá činnost nakladatelství, ačkoliv se jednalo o monopol, byla ovlivněna jednak diskusemi např. svazu spisovatelů jednak časopisem Zlatý máj (založen 1956). Tento časopis věnovaný dětské knize vnášel do dětské literatury nové podněty a jeho redaktoři a kritici se snažili se o rozšíření struktury vydávaných knih.

Po roce 1968 naštěstí k zásadnějším změnám nedošlo. V roce 1969 je SNDK přejmenováno na Albatros, jsou propuštěni někteří politicky nevyhovující pracovníci, ale nakladatelství i nadále prosazuje kvalitní literaturu a spolupracuje s kvalitními autory a ilustrátory, pomineme-li občasné nutné „úplatky“ politickému vedení.

Kromě nakladatelství Albatros se dětem ještě věnuje Státní pedagogické nakladatelství (SPN), které se specializuje na vydávání učebnic. Toto nakladatelství bylo založeno již v roce 1775, kdy bylo patentem Marie Terezie 10. června zřízeno v Praze nakladatelství

školních knih. Vydalo celou řadu učebnic, například ryze český slabikář s ilustracemi Mikoláše Alše, který se používal až do roku 1936. Po roce 1948 bylo nakladatelství reorganizováno. I zde se po převratu zvedla výtvarná úroveň. Vychází např. Slabikář s ilustracemi Oty Janečka.

4.1.3 Píšící ilustrátoři – Ondřej Sekora a Alois Mikulka

Jsou autoři, jejichž výtvarný projev je natolik osobitý, že přesahuje rámec dostupných textů, jejichž představa o dětském světě si hledá jiné ztvárnění a oni se pak stávají nejenom ilustrátory ale i spisovateli knih pro děti. Jedním z autorů, který si stvořil svůj vlastní svěbytný svět, svět s mnoha postavami a příběhy je Ondřej Sekora. (O jeho předchůdci i současníku J. Ladovi je zmínka již dříve)

Ondřej Sekora se narodil 25. září 1899 v Králově Poli. Od roku 1921 pracoval v brněnské redakci Lidových novin (LN) jako sportovní referent. Zde se poprvé začaly objevovat jeho kresby a karikatury. Již od roku 1921 mu v novinách vychází na pokračování první komikové příběhy. Této formě se totiž Ondřej Sekora ve své tvorbě přiblížil z našich tehdejších ilustrátorů snad nejvíce. První „komixy“ které mu vycházejí se jmenují Dr. Broušek z Vyškova. Po krátké době začal spolupracovat s dětským koutkem LN. Pro ně vytvoří několik nezapomenutelných postaviček např. Kuře Napipi. Postava mravence Ferdý se poprvé na stránkách objevuje 1.1.1933. Jednalo se o klasickou podobu novinového komixu – krátký proužek rozdělený na tři obrázky doprovázený veršovanými texty. Postava Ferdý se od té nynější poněkud lišila – kouřil dýmku a i celkové vyznění příběhů bylo poněkud drsnější. V dějové linii se odrážela i blížící se válka a ostatní politické události. Ferdý se například dobrovolně přihlásí k vojenskému výcviku, aby byl připraven bránit své rodné mraveniště.

Ještě před vypuknutím války (1939) vychází Ferdův Slabikář z neodmyslitelnými texty, které se později použil i Jiří Suchý. V roce 1942 byl natočen Hermínou Týrlovou první animovaný film s Ferdou v „hlavní roli“.

Ihned po válce se Sekora ke svému hrdinovi vrací v časopise Mateřídouška. Ferdova dobrodružství jsou ovšem poznamenána Sekorovým přikloněním se ke komunismu – objevují se brigády, boj proti škůdcům, kolektivní práce aj. Koncem 50. let si Sekora

stvořil novou postavu Čmeláka Bzuma – ten ovšem neměl, co do popularity, s Ferdou žádnou šanci.

V roce 1945 se stal redaktorem deníku Práce a časopisu Dikobraz. Od roku 1949 až do roku 1952 pracuje jako kmenový pracovník v SNDK. Od roku 1952 je na volné noze a věnuje se pouze ilustraci a autorskému psaní. Umírá v Praze roku 1967.

Za svůj život vytvořil celou řadu autorských knih (Ferda Mravenec (1936), Ferda Mravenec v cizích službách (1937), Ferda v mraveništi (1938), Ferdův slabikář (1939), Kuře Napipi a jeho přátelé (1941), Uprchlík na ptačím stromě (1943) – tato kniha byla oceněna na Světové výstavě v Bruselu v roce 1958, O zlém brouku Bramborouku (1950), O psu vzduchoplavci (1961), Pošta v ZOO (1963).

Kromě toho ilustroval i celou řadu jiných knih např. Bratrstvo bílého klíče (1934), Broučci (1940), O statečném Cibulkovi a jiné.

Sekorova ilustrace se nejvíce podobá animovanému filmu. Jeho kresby jsou svižné a dynamické, s prvky karikatury a humoru – kresbu blízkou dětskému čtenáři. Jeho příběhy sice vždy nesou nějaké mravní naučení, ale vždy s humornou nadsázkou. Jeho knihy jsou i dnes jedny z nejvydávanejších.

Dalším z mnoha autorů, který sám své příběhy píše je Alois Mikulka. Jeho vidění dětského světa je poetické i veselé zároveň, jeho obrázky jsou až naivně prosté a při tom mají v sobě mnoho krásného lidského humoru.

Alois Mikulka se narodil 13.8.1933 v Brně. Vystudoval VŠVU v Bratislavě. Studium ukončil v roce 1958. Kromě dětské ilustrace, které se v současné době již téměř nevěnuje, tvoří zejména olejomalbu a plastiku. Ve svých knížkách Mikulka často užívá psaného písma místo obyčejné sazby, případně do klasické sazby zasahuje škrty a opravami. Text se tak stává součástí vizuální podoby knihy. Jeho celoživotní úsilí bylo ohodnoceno v soutěži Zlatá stuha 2004 Oceněním celoživotní tvůrčí práce.

Mezi jeho tvorbu pro děti patří např. Pohádka o staré tramvaji od O. Hofmana (1962), Večerní dívánky (1962), O smutném tygrovi (1968), Hádala se parapleta od J. Vodňanského (1985). Jeho poslední kniha Karkulka v maskáčích byla navržena na knihu

roku 2004 (Příběh vypráví o holčičce Karkulce, oblečené v maskáčích a s červenou čepičkou na hlavě, která uteče do lesa před povinnou školní docházkou.)

Úryvek rozhovoru s Aloisem Mikulkou v Týdeníku Rozhlas číslo 9, vyšlo 16. 2. 2004

Proč jste tedy s pohádkami pro děti přestal?

Pohádky odjakživa vyprávěli dospělí dospělým. Profesionální vyprávěči pohádek byli na perských tržističích, ruské byliny vyprávěli skomorochové, řecké báje pěvci, středověké legendy minesengři. Pohádky se vyprávěly na přástkách, při draní peří a různých sešlostech. Poslouchaly je i děti a když něčemu nerozuměly, zeptaly se na to svých babiček nebo rodičů. To až v secesi se objevily pohádkové knihy pro děti. Když jsem si tohle všechno uvědomil a přišel na to, že se malému čtenáři příliš přizpůsobuji, začal jsem psát víc pro mládež a trampy.

Nemrzí vás to? Malé děti jsou přece nejvděčnějšími posluchači.

Nemrzí. Stále potkávám lidi, které mé knížky provázely celým jejich dětstvím. Nikdy se na mne nemračí, ale usmívají se a mé knížky čtou už jejich děti (a snad i vnuci). Problém je v něčem jiném. Dnes knížku z povědomí mladého čtenáře vytlačují videohry a nejrůznější automaty. Když nevede rodič své potomky soustavně ke knižní kultuře, ztratí se dítě v té hromadě braku. Nedávno jsem četl před televizní kamerou dětem jedné školy pohádku o kouzelném meči. Ten meč se dal vyčarovat jistou formulkou a já ji vymyslel tak, aby zněla japonsky. A představte si, po skončení natáčení přišli za mnou dva hoši, abych jim tu formulku nadiktoval. Vysvětluji, že to nejde, protože neznám formulku na zrušení toho kouzla. To prý oni nepotřebují, jim jde spíš o ty meče. Prodávali by je sběratelům. Chápete? To je úplně jiná mládež, než jsme byli my. Naštěstí všichni nejsou takoví.

4.1.4 Dobrodružství v knize pro děti –

Zdeněk Burian, František Tichý a Kamil Lhoták

Mezi prvních ilustrátory, kteří povznegli i ilustraci dobrodružné literatury, která byla dlouhou dobu považována za brakovou a tudíž nehodnou kvalitního grafického a výtvarného zpracování, patří Zdeněk Burian.

Zdeněk Burian se narodil v Kopřivnici v roce 1905. Burianovo pozdější zaměření na pravěk má své kořeny již v jeho dětství – nedaleko Kopřivnice se nachází jeskyně Šipka známá prehistorickými nálezy. Díky svému nevšednímu talentu se Burian již jako 14letý dostává na Pražskou AVU. Po roce byl ovšem vyloučen. První knihu ilustroval již v 16 letech, jednalo se o Dobrodružství Davida Balfoura od Roberta Louise Stevensona. V roce 1924 začíná tvořit pro časopis Širý svět. Od roku 1927 pracuje jako stálý zaměstnanec pro nakladatelství J.R.Vilímka a zde knihy tu ilustruje „ve velkém“.

Od začátku 30. let začíná spolupracovat s nakladatelstvím T&M, které chce vydávat kvalitní dobrodružnou literaturu. První úspěšnou knihou je Mayův Poklad ve Stříbrném jezeře. Dále zde vychází Lovec Mamutů od E. Štorcha. Velikým úspěchem byly také jeho ilustrace k Vernovým románům. V tomto období používá Burian techniku foto-realistického černobílého kvaše. Během války se jeho technika zvolna mění. Poválečné období nebylo pro Buriana šťastné, je mu vytýkán styl jeho kresby. Situace se změnila spoluprací s nakladatelstvím Artia na knihách o pravěku. Tyto překrásné velkoformátové publikace slaví úspěch nejen po celé Evropě, ale i v Japonsku a Americe.

Později se Burian ve své tvorbě vrací i dobrodružné literatuře, znovu ilustruje K. Maye a E. Štorcha. V šedesátých letech ilustruje pro časopis pionýr Tarzana od E. R. Burroughse, znovu se zde vrací k technice kvaše. Na počátku 70. let je Burianova kariéra poznamenána aférou Octobriana. Jednalo se o obálky komixu, které Burian vytvořil pro svého přítele Sadeckého. Ten je po své emigraci na západě zpolitizoval a vydával za produkt ruského undergroundu. Následkem toho se proti Burianovi rozběhla kampaň, která ho přivedla na pokraj nervového zhroucení.

Burian umírá 1. července 1981 v Praze

Mezi jeho dobrodružnou ilustraci pro děti, velmi realistickou a sugestivní, patří např. kromě knih E. Štorch, knihy J. Verna 20 000 mil pod mořem, Hvězda jihu, Patnáctiletý kapitán, Plující ostrov, Dva roky prázdnin a J. Coopera (Poslední mohykán, Lovec jelenů).

Krásným příkladem ilustrace v dobrodružné literatuře je Robinson Crusoe i ilustracemi od **Františka Tichého** z roku 1941. Tento autor, který se věnoval zejména malbě, vyzdobil desítky knih. Mezi nejznámější patří, vedle Dona Quichota, právě Robinson Crusoe, který si v sobě nese atmosféru starých rytin a dob, ačkoliv technika výtvarného zpracování i doba se podstatně liší.

Další zajímavý ilustrátor, který stejně jako Josef Čapek výrazně přispěl při hledání cesty ztvárnění dětského hrdiny, je Kamil Lhoták.

Kamil Lhoták se narodil 25.7.1912 v Praze. Vystudoval práva na Karlově univerzitě. Svou cestu k umění si našel sám. Roku 1939 měl první samostatnou výstavu. Byl členem Umělecké besedy, později se stává členem Skupiny 42. V roce 1947 získal I. mezinárodní cenu benátského bienále za kreslený film Atom na rozcestí.

Od začátku 30. let se věnuje ilustraci knih pro děti. V roce 1966 obdržel Cenu nakladatelství Mladá fronta, v roce 1968 Cenu Marie Majerové za ilustrační tvorbu pro děti, v témže roce mu byl udělen titul zasloužilého umělce.

Stejně tak jako ve svých obrazech je i v ilustraci Lhoták okouzlen technikou. Velmi blízký je mu dětský hrdina, váží si dětství jako období, můžeme si takových motivů všimnout i na jeho obrazech – jsou naivně „nedospělácky“ okouzlené.

Jeho ztvárnění dětského hrdiny je bezprostřední a civilní, dává malému čtenáři možnost se s hrdinou ztotožnit, jedná se vždy o obyčejné kluky nebo holky. I jeho ilustrace ke Knize Timur a jeho parta jsou oproštěny od jakéhokoliv patosu, ačkoliv by se zde patrně nabízel. Mezi jeho nejzdařilejší práce pro děti patří ilustrace k románům A. Ransomeho, J. Verna nebo M. Twaina.

Kamil Lhoták zemřel 22. 10. 1990 v Praze.

4.1.5 Dětský svět očima dospělých – Helena Zmatlíková

Jsou autoři, jejichž výtvarný projev se snaží přizpůsobit dětskému světu, snaží se mu vyjít vstříc tak, jak si my dospělí představujeme, že by si to děti přály. Jedním z takových autorů je Helena Zmatlíková. Její roztomilé ilustrace a postavičky s velikýma modrýma očima, ať už si o nich kritické hlasy myslí cokoliv, jsou dětmi velmi oblíbené, jí ilustrované knihy patří k těm nejvydávanějším.

Helena Zmatlíková se narodila 19. listopadu 1923 v Praze. Studovala nejprve Ukrajinskou Akademii v Praze, později přešla na Rotterovu školu kresby a propagační grafiky. Své studium dokončila v Officině Pragensis. Od svých 14 let se snažila živit módní kresbou. Nakonec však přešla k ilustraci. Během druhé světové války působila v ateliéru Melantrich. Po krátkém období samostatné činnosti nastupuje do nakladatelství Albatros jako kmenový autor.

Zmatlíková obdržela za svou tvorbu dlouhou řadu ocenění, mimo jiné ceny za nejkrásnější knihy roku 1957, 1958 a 1992, Zlatou medaili ze Světové výstavy v Bruselu 1958, cenu Zorničky 1968, cenu nakladatelství Albatros 1971, cenu ministerstva kultury NDR 1972, cenu za dětskou kulturu 1972 Tokio, cenu Marie Majerové v letech 1975, 1977 a 1978, cenu dětského diváka Paví oko 1979 Bezručova Opava či cenu za nejlepší učebnici roku 1992.

Její ilustrační tvorba se dá rozdělit na dvě části. Ilustraci pohádkových příběhů např. Za pohádkou kolem světa(1957), České pohádky (1970) Pohádky bratří Grimmů (1976) a ilustrace knih pro nejmenší děti (Hrajte si s námi(1963). Někde na pomezí se nachází příběhy s dětmi a o dětech např. Děti z Bulerbynu (1962), Honzíkova cesta (1960).

Zemřela 4. dubna 2005 v Praze.

Její kresba je pro děti snadno srozumitelná, je jim blízká jednak svým výtvarným pojetím, silnou konturou a jasnou barevností, ale i optimistickým a veselým vyzněním. Malému čtenáři je děj předkládám po jednotlivých dílech s lehkou příměsí humoru.

4.1.6 Poetické pojetí dětského světa

– Jiří Trnka, Ota Janeček, Jan Zrzavý

Jsou ilustrátoři, kteří proměnili dětský svět v něco křehkého a snového, pro které jsou děti rovnocennými partnery, kteří dávají veliký prostor dětské fantasii. Jiří Trnka mezi ně rozhodně patří.

Jiří Trnka se narodil 24. února 1912 v Plzni. Již jako dítě se dostane do styku s loutkovým divadlem. Seznámí se s Josefem Skupou, učitel na reálném gymnáziu, loutkářem, který později stvoří Spejbla a Hurvínka. Jedenáctiletý Trnka stává nejmladším členem Skupova divadla. Trnka však studia na gymnáziu nedokončí a krátce se učí se soustružníkem. Od roku 1929 až do roku 1935 studuje UMPRUM v ateliéru Jaroslava Bendy.

Po studiích založil v Praze profesionální loutkové divadlo „Dřevěné divadlo“ Stopy některých inscenací – např. Mezi broučky podle Karafiátovy předlohy se později promítly do jeho knižních ilustrací. Po ukončení svých studií se nejprve věnuje zejména ilustraci a scénografii. Poté se jeho zájem přenesl na animovaný film. Od konce války vede Studio kresleného a trikového filmu. Jeho filmy byly mnohokrát oceněny. V roce 1955 obdržel titul zasloužilého umělce. Od roku 1966 působí jako profesor na UMPRUM. V roce 1968 dostal cenu H.C.H. Andersena. Umírá 30.12.1969 v Praze

Trnkovy ilustrace jsou neobyčejně poetické, autor v nich objevuje nové výtvarné techniky, různé techniky neobvykle kombinuje a dovede k poutavému výsledku. Často používá těžší rytinové kresby v kombinaci s typickým Trnkovským rozplývavým pozadím. K nejzajímavějším patří knížky z přelomu 50. let, kdy experimentuje i se začleněním sazby do obrazu. Jeho autorská kniha Zahrada patří mezi nejkrásnější knihy, co kdy vyšly.

Dalším z poetických autorů je malíř, grafik a také ilustrátor Ota Janeček.

Ota Janeček se narodil 15.8. 1919 v Pardubicích. Po ukončení studia na gymnáziu, nastoupil na ČVUT, poté byl žákem Josefa Nováka na UMPRUM v Praze. Od roku 1943 byl členem skupiny Mánes, od roku 1945 člen skupiny Hollar. Za svou ilustrační tvorbu

získal řadu ocenění (Zlatá medaile v Sao Paulu v roce 1963 za Knihu Halas Dětem a za svůj slabikář cenu v Lipsku v roce 1977).

Zemřel 1.7.1996 v Praze.

V ilustraci pro děti se věnovat zejména poezii a pohádce, která nejvíce odpovídá jeho výtvarnému projevu, pak také příležitostně příběhům s tajemnou snovou atmosférou. Jeho ilustrace jsou křehké, se zaměřením na detail, věnuje velký důraz barevnosti a struktuře, v pozdějších dílech se u něj objevuje i humoristický rys.

Jeho ztvárnění slabikáře si sebou nese jak typickou Janáčkovskou poetičnost, tak nový prvek grafické zkratky a stylizace.

Mezi jeho tvorbu patří např. Počítadlo (1953), Dětem (1954), Před Usnutím (1972) od Františka Halase, Šťastný princ od O. Wilda (1968), Slabikář (1976) aj.

Zajímavou postavou v oblasti lyrické ilustrace je Jan Zrzavý. Jeho výtvarný rukopis, tak jak jej známe z jeho obrazů, je i hlavním poznávacím znakem jeho ilustrací. Ačkoliv většina z nich není určena přímo dětskému čtenáři, přesto do dětského světa zasahují a jsou s ním spřízněné.

Jan Zrzavý se narodil 5. listopadu 1890 v Okrouhlicích. Jeho dětství je „probarveno“ pohádkami a příběhy, kalendáři s Alšovými ilustracemi. Již od dětství kreslil a maloval, jeho talent se projevil velmi brzo. Na UMPRUM v Praze se dostává až na druhý pokus v roce 1907. Mezitím navštěvuje školu Karla Reisnera, později studium dokončuje u Františka Ženíška. Koncem roku 1907 nastupuje Jan Zrzavý na Uměleckoprůmyslovou školu v Praze do ateliéru profesora Emanuela Dítěte. Po dvou letech je ovšem ze studia vyloučen. Posléze se neúspěšně pokouší o přijetí na AVU. V roce 1919 poprvé ilustruje autorskou knihu Jeníkovi pohádky. Jedná se o drobné komorní ilustrace. V roce 1920 vytvoří pro berlínské nakladatelství Kiepenhauer sérii ilustrací ke knize Klára d'Ellébeuse Francise Jammese. Kniha však bohužel pro neutěšené finanční poměry nevyšla. Téhož roku vycházejí v Aventinu již výše zmiňované pohádky.

V roce 1924 pracuje na ilustracích k Máchovu máji. Aventinum knihu vydává s grafickou úpravou V.H. Brunera. O rok později vychází v Aventinu Klára d'Ellébeuse Francise Jammese. V tomto období tvoří kresby a frontispisy k mnoha dílům českých autorů. V roce 1927 vychází Kytice z pověstí národních K.J. Erbena s třinácti Zrzavého ilustracemi.

Válečné období mu přineslo omezení tvorby – nacisté ji označili za zvrhlé umění. V roce 1942 začíná pracovat na prvních kresbách k Zeyerově knize Troje paměti Víta Choráze.

Po válce je Zrzavý jmenován profesorem malby a kompozice na katedře výtvarné výchovy Filozofické fakulty Palackého univerzity v Olomouci. Zde působil až do roku 1950. Jeho výtvarný rukopis ovšem neodpovídal dobovým politickým záměrům, byl příliš vzdálený socialistickému realismu a tak po dlouhou dobu nesměl vystavovat.

Roku 1953 se zúčastnil výstavy knižní ilustrace v Praze. V roce 1954 vychází Máj K.H.Máchy s novými jeho uhlovými kresbami. O rok později vycházejí Shakespearovy Sonety s připravovanými kresbami. V roce 1956 vychází novela Dům u tonoucí hvězdy (Z pamětí neznámého J. Zeyera), s patnácti kresbami od Jana Zrzavého. V následujícím období vychází další knihy s jeho ilustracemi (Pout' krkonošská -K. H. Mácha, Islandský rybář -F.Loti, Olgerd Gejstor -J. Zeyer). Roku 1965 byl jmenován národním umělcem. Zrzavý připravoval ilustrace pro Hamleta W. Shakespeara. Byly vydány Seifertovy Verše o Praze s jeho ilustracemi J. Zrzavého.

12. října 1977 v Praze Jan Zrzavý umírá.

4.1.7 Ilustrace a hýbající se obrázky

– Zdeněk Miler, Radek Pilař, Zdeněk Smetana

Český animovaný film má dlouholetou tradici, k níž přispěla i řada ilustrátorů knih pro děti, jejichž výtvarný projev byl animovanému filmu blízký. Mnohdy se ovšem autoři dostali nejprve k animaci a až posléze k ilustraci knih. Snad každé malé dítě dnes zná nejnámější večerníkové postavičky – Krtečka (autor Zdeněk Miller), Rumcajse (autor Radek Pilař) či například Rákosníčka (autor Zdeněk Smetana).

Zdeněk Miler se narodil 21. února 1921 v Kladně. Vystudoval Grafickou školu na Smíchově. V roce 1938 nastupuje na Vysokou školu uměleckoprůmyslovou v Praze do ateliéru prof. Jaroslava Bendy a Antonína Strnadela. Studium ukončil v roce 1945. Z počátku se chtěl věnovat malbě, ale již od roku 1941 působí ve Zlínských ateliérech animovaného filmu. Od roku 1945 pak pracuje pro studio Bratři v triku, které vedl Jiří Trnka, jako animátor, scénárista, výtvarník a režisér. Jeho první samostatný film se

jmenoval *O milionáři, který ukradl slunce*.

Na počátku padesátých let dostal Zdeněk Miller za úkol vytvořit naučný film pro děti o tom, jak se vyrábí plátno. Rozhodl se pro oživení provést děti celým filmem sympatickou postavičkou – dlouho se nemohl rozhodnout až nakonec se kolem roku 1954 se rodí Krtek. Práce na filmu trvala 2 roky, film *Jak Krtek ke kalhotkám přišel* byl uveden roku 1956. Na filmovém festivalu v Benátkách byl oceněn řádem Benátského lva. Brzy nato získal cenu na festivalu v Montevideu. Postava Krtka se po jeho úspěchu stala Milerovi hlavním posláním. Kromě toho vytvořil i další postavy např. *O kohoutkovi a slepičce*, *Zvědavé štěňátko*. Ilustroval *Cesty formana Šejtročka* a *Kubula a Kuba Kubikula* s nezapomenutelnou Barbuchou. Pracoval také na komisech, v letech 1966 až 1969 vytvořil prvního „super hrdinu“ Robota Mikiho.

Zdeněk Miler ilustroval přes dvacet knih a leporel pro děti, za svou tvorbu obdržel mimo jiné cenu Jiřího Trnky (1983). Postava Krtka zvítězila v roce 1999 v anketě LN o nejoblíbenější kreslenou postavu.

Jeho výtvarný projev je jednoduchý a přitom výstižný, plošné vybarvení, funkční v animovaném filmu, je dětem blízké. Také komixové vyznění postav a naivní humor jsou pro děti přitažlivé.

Radek Pilař se narodil 23.4.1931 v Písku. Vystudoval AVU v Praze, studium ukončil v roce 1955. Ačkoliv do širokého povědomí vstoupil především jako ilustrátor a tvůrce animovaných filmů, věnoval se i malbě, grafice, vytvářel objekty a zabýval se scénickou, filmovou a režisérskou prací. Velké úsilí zaměřil na novou výtvarnou disciplínu – videotvorbu, kde je pokládán za jednoho ze zakladatelů videoartu v Čechách. Děti si ho pamatují především jako ilustrátora Knížek Václava Čtvrťka *O Rumcajsovi* (první z této série vychází v roce 1970) a také jako jednoho z tvůrců legendárního *Večerníčka*. Ten se na obrazovkách televize objevil poprvé v roce 1963 jako úvodní znělka k nedělním pohádkám. Od roku 1965 se pak večerníček objevuje na obrazovkách každý večer.

Na to, jak večerníček vznikl, vzpomíná **Radek Pilař** s režisérem **Václavem Bedřichem** v pořadu *Kam nás zavedl Večerníček*:

Večerníček: Tak vy jste mě stvořil?

Václav Bedřich (režisér): Já jsem tě vlastně nestvořil, pomáhal jsem ti sice na obrazovku, ale stvořil tě spíše Radek Pilař.

Radek Pilař (výtvarník): Já jsem tě jenom nakreslil, nakreslil jsem ti čepičku, botičky, koníčka, autíčko a kolečko a oči jsem ti nakreslil jako hvězdičky.

Večerníček: No to je zajímavé, ale že si na vás vůbec nepamatuji.

Radek Pilař: To už je taky dávno, už pěkných pár let nosíš dětem na obrazovku pohádky.

Večerníček: A jak to tedy tenkrát bylo?

Václav Bedřich: Jak to vlastně bylo? Přišli tenkrát z televize do Studia bratří v triku a řekli, že by chtěli takovou znělku, která by uváděla všechny pohádky pro děti na dobrou noc.

Radek Pilař: Měl to být kluk.

Václav Bedřich: Ano, kluk, protože se jmenoval Večerníček. A my jsem o tom začali přemýšlet a pak i pracovat. Radek Pilař tě nakreslil, Ladislav Simon složil muziku. Ta muzika měla mít určitou délku a my jsme si museli vymyslet, co budeš celou tu dobu dělat. A já jsem animátorovi řekl, že nejdřív se budeš točit, potom že poběžíš po schodech, že si vyskočíš na koníčka, že se svezeš autíčkem a že budeš rozhazovat listy, takové ty večerníčky, a pokloníš se a řekneš Dobrý večer.

Radek Pilař umírá v Praze roku 1993.

Za svou tvorbu obdržel celou řadu cen, postavy, které stvořil se těší oblibě u svých diváků a čtenářů Jeho kresba je do značné míry geometrizující, je vedená jasnou pevnou linií v kombinaci s masivními pevnými plochami. Jeho ilustrace pro děti jsou radostné a optimistické, Radek Pilař spatřuje jejich smysl v tom, že dětskému čtenáři/divákovi zpřístupňují cestu k umění vůbec. Mezi Pilařovu tvorbu patří např., kromě knih o Rumcajsovi, Bukukururuna od Zdeňka Slabého (1968), autorská kniha Kluci pozor červená (1973) Slunečnice od J. Nováka (1975) aj.

Zdeněk Smetana se narodil 26.7.1925 v Praze. Po začátku války, po uzavření škol, studoval soukromě u prof. Kužely. Po válce pak navštěvoval hodiny C. Boudy. Od roku 1946 pracuje jako výtvarník, scénárista a režisér ve Studiu Bratří v triku a to zejména ve

filmech kreslených. Nové možnosti přinesl zrod Večerníčku. Původní záměr byl pouze doplnit kresby vyprávěním, ale nakonec vznikají plnohodnotné krátké animované filmy pro děti. Jako jedna z prvních vznikla černobílá série Křemílk a Vochoomůrky na motivy pohádek Václava Čtvrtka. Po úspěchu prvního seriálu Zdeněk Smetana připravil mnoho dalších. Malou čarodějnici, Štaflíka a Špagetku, Rákosníčka, Radovanovi radovánky aj. Zajímavé je, že se při vytváření nejznámějších dvojice z pařezové chaloupky, nikdy nesetkal s tvůrcem literární předlohy Václavem Čtvrtkem.

Od sedmdesátých let se Zdeněk Smetana věnuje i ilustraci, jeho první ilustrační úkoly souvisí většinou s animovanou předlohou. A to jak tématicky, tak výtvarně. Smetana přejímá z animovaného filmu výtvarné postupy, pracuje např. s koláží z přírodních materiálů apod. Postupem času u něj ale převládá kresba a perokresba doplněná o barevnou kresbu a vybarvení, které je oproti animovanému filmu složitější a strukturovanější. Z knih, které Zdeněk Smetana ilustroval, můžeme, kromě těch vycházejících z animované předlohy jmenovat např. Hehe a Chichi od M. Zinnerové (1974), Sluneční děti od M. Bieblové (1972) a učebnici českého jazyka (1981).

Zdeněk Smetana o svém dětství: *"Měl jsem strašně hodné rodiče. Dovolili mi kreslit na zdi, než se u nás malovalo, i na lakovaná prkna na podlaze, což mě vlastně předurčilo pro kreslený film. Když malujete na tak dlouhé prkno, musíte ho už vyprávěcím způsobem pokreslit celé."*

4.1.8 Humoristická ilustrace v knize pro děti

- Jiří Kalousek, Miloslav Jágr, Jiří Šalamoun, Adolf Born

Jiří Kalousek se narodil 7.2. 1925 v Novém Bydžově. Vystudoval gymnázium v Hradci Králové a po té nastoupil na UMPRUM do ateliéru profesorů Františka Muziky a Antonína Pelce. Pracoval jako samostatný umělec. Kromě malby se věnoval dětské ilustraci (Cena nakladatelství Albatros (1981), čestné uznání v Nejkrásnější knize roku (1983) aj.) a animovanému filmu, za nějž dostal řadu ocenění (cenu novinářů v Teheránu (1967), Cenu Jiřího Trnky (1969) aj.) Kromě ilustrace příběhů a povídek věnoval se také ilustraci s naučnou funkcí např. Dětská encyklopedie B. Říhy (1977), Podívej to je vesnice N. Tánské (1981), autorská kniha S malířem kolem světa (1984). Dlouhodobě spolupracoval s dětskými časopisy Mateřídouškou a Ohníčkem – zde vycházejí Obrázky z českých dějin a pověstí, které se později dočkají i knižního vydání. V nich dokázal Kalousek propojit objektivní historické zkušenosti s drobnými komickými gagy, které přispívají k zapamatování daného příběhu či historické události.

Kalousekovy ilustrace, jakkoliv jsou humoristicky laděny, jsou velmi citlivé a poetické. Jeho ilustrace, stejně tak jako jeho obrazy, nabízejí diváku jiné vidění světa, světa plného dětské fantazie. Zajímavou složkou jeho ilustrací je kreslené písmo, které se organicky pojí s vlastní ilustrací, mírou a stylem odpovídá danému tématu.

Miloslav Jágr se narodil se 8. června 1927 v Podmoklicích. Po válce absolvoval odbornou sklářskou školu v Železném Brodě se zaměřením na malbu skla. V letech 1947 - 1952 studoval na Vysoké škole uměleckoprůmyslové v Praze, v ateliéru profesora Josefa Nováka. Po ukončení studia se věnuje loutkovému filmu, divadlu a scénografii. Spolupracuje s SNDK a s různými časopisy pro děti. Věnuje se i užité grafice – navrhuje plakáty. V roce 1960 začíná působit na VŠUP jako odborný asistent. V roce 1979 byl pověřen vedením ateliéru filmové a televizní grafiky. Zemřel 23. srpna 1997 v Praze.

První knihou, kterou Miloslav Jágr ilustroval, byly v roce 1957 pohádky Marie Kubátové. Poté pracoval na celé řadě knih většinou známých autorů: Kubína, Kubátové, Plevy, Hrubína, Floriana, Nepila, Čtvrtka a dalších. Některé z knih i sám napsal, např. vysoce ceněná je Kluk s křídly (1980). Miloslav Jágr vytvořil také 11 scénářů animovaných filmů.

Jágrově ilustrační tvorbě pro děti se dostalo četných významných ocenění. Stříbrný orel za nejkrásnější knihu pro děti na Mezinárodním festivalu dětské knihy v městě Nice (1980) a plakety na bienále ilustrací v Bratislavě (1981).

Jágrovy ilustrace jsou laskavě úsměvné, prosté ve svém výrazu, jsou optimistické, plné radosti ze života. Jsou přeplněny postavami a dějem.

Miloslav Jágr odpovídá na otázku - Proč ilustrujete knížky pro děti?

Mám je rád. A kromě toho – vždyť dětství nás poznamenává na celý život. Proto se tam tak rádi vracíme, když je nám dobře a utíkáme, když je nám zle. Tím, že mohu shodou okolností a štěstí také orat brázdu na poli dětské literatury, mám možnost podat obraz i o svém dětství, o tom, co jsem zažil jako kluk, i jako kluk který dospěl. Ilustrace pro děti má dnes své – dá se říci – specialisty pro různé žánry i věkové kategorie. Přináší to samozřejmě mnohá úskalí. Já jsem zařazován do skupiny folklór a humor, a také jako „venkovskej“. A tak nezbyvá než pracovat jak jen je v mých silách, soupeřit se sebou, udělat vše, aby se mé ilustrace nepodobaly nekonečnému proudu stejných velkých nebo malých obrázků přetékajících z knížky do knížky. Jsem šťastný, že knížky pro děti mi dávají prostor k vymýšlení, vést dialog, někdy se třeba i s textem rozejít. Rád kreslím to, co není napsáno třeba šťastné konce – co je potom, když slovům odzvoní zvonec. Mám rád předsádky, to jsou pro mne opony. Knižka je malé divadélko pro jednoho diváka a já bych si přál být v něm malý a nenápadný režisér, pumprlík. Pokaždé a vždy se znovu těším, až knížka, na které jsem také pracoval, vyjde. A když udělá radost, zvláště pak dětem, tak si pomyslím, že být ilustrátorem je i dobré. (Zlatý máj 1979, str. 33)

Jiří Šalamoun se narodil roku 1935 v Praze. Studoval (1952-1957) Akademii výtvarných umění, obor volné grafiky u profesorů V. Pukla a V. Silovského. Po té studuje dva roky na Vysoké škole grafiky a knižního umění v Lipsku (obor knižní ilustrace a typografie). V roce 1965 začíná pracovat pro časopis Film a doba, je mu svěřena grafická podoba časopisu, stává se editorem rubriky zabývající se animovaným filmem a výtvarnou složkou filmu vůbec. Tím se poprvé přibližuje k animaci. Než však dostal příležitost v sedmdesátých letech pracovat na svém prvním animovaném filmu, zapsal se do obecného povědomí svým svérázným nezaměnitelným grafickým stylem. Za svou ilustrační tvorbu obdržel celou řadu uznání: cena MF (1966), cena Albatrosu (1982), – stříbrná medaile na Bienále Brno (1982), cena za Nejkrásnější knihu roku (1990). Od roku 1993 působí jako profesor ateliéru ilustrace na VŠUP v Praze.

Ilustrace Jiřího Šalamouna je zcela osobitá, pojí se v ní humor, groteskní a satirické vyznění s podněty k zamyšlení. Tím vším jsou jeho ilustrace předurčeny k tomu, aby „patřily“ jak dospělým tak dětem. Jeho kresba není realisticky popisná, je zkratkovitá a zjednodušená někdy se z ní stává téměř karikatura. Oblíbeným vyjadřovacím prostředkem jsou tabule odvolávající se svým vyzněním k starým slabikářům a jarmarečním tabulím. Na nich se pak odehrává hned několik složek děje, objevují se detaily. Objevuje se u něj užití psaného písma, jímž jsou jednotlivé ilustrace dále popisovány, vysvětlovány a rozvíjeny. Jeho ilustrační dílo zahrnuje více než 80 děl. Patří mezi ně např. Poslední Mohykán J.F. Coopera (1972), Pan Tau a tisíc zázraků (1974), Tracyho tygr od W. Saroyana (1980), Hobit od J.R.R. Tolkiena a samozřejmě Maxipes Fík (1981) a mnoho dalších.

Z kreslených filmů, na nichž se Jiří Šalamoun podílel, je nejznámější večerníčková série o Maxipsu Fíkovi. Díky seriálu, který vznikl v rozmezí let 1975-1984, se dostalo Šalamounovo jméno do obecného povědomí. Kromě této série výtvarně spolupracuje v na např. na Románu mourovatého kocoura (1977) nebo s J. Brdečkou na filmu Láááaska!(1978).

Jiří Šalamoun o vztahu k ilustraci

Pro mě je literární dílo předmět k namalování, stejně konkrétní, jako pro někoho krajina, kytice nebo akt. Neberu ji jako něco mimo život. Mezi mnou a literárním dílem nastává vztah a co vznikne, je ilustrace. (Zlatý máj 1981, str. 410-414)

Adolf Born se narodil 12. června 1930 v Českých Velenicích. Studoval výtvarnou výchovu na Pedagogické fakultě Univerzity Karlovy v Praze v letech 1949-1950. Poté navštěvoval nejprve VŠUP ateliér Antonína Pelce, pak přešel na AVU v Praze. Zde studium ukončil v roce 1955. Po škole se začal živit kresbami karikatur. Kreslený humor

publikoval třeba v Lidových novinách, Mladém světě, Květech nebo ve Sluníčku a Mateřídoušce. První knihy začal ilustrovat v polovině 60. let (Dobrodružství kapitána Žvanilčina od A.S. Nekrasová, Trosečník z Cynthie od J. Verna) V jeho ilustracích se objevují techniky, které si osvojil při tvorbě karikatur – jednalo se především o dřevoryty a linoryty. Jeho ilustrace zpočátku jsou spíše statické než dějové, spíše jednodušší než komplikované. Typická Bornovská kresba se poprvé projevila v roce 1969 v knize Orel z pobřeží. Grafika je tu vystřídána veselou kresbou, na jedné stránce je několik obrazových polí, ve kterých se ve zkratce odehrává děj.

Adolf Born pracoval na více jak 380 knihách. Část z nich je věnovaná literatuře pro dívky (Mirka to ví nejlíp od V. Adlové, trilogie I. Hercíkové, Kopretiny pro zámeckou paní od Stanislava Rudolfa). Ačkoliv se jedná o romantickou literaturu, Born ji ilustruje s nadhledem a humorem a jemnou ironií. Část je věnovaná dobrodružné literatuře, mezi nejzdařilejší patří Muž s dýmku a houslemi A. C. Doyle (příběh vycházel i v komixové podobě v časopise Čtyřlístek) a Robinson Crusoe. Z těchto ilustrací vyzařuje dobová atmosféra, vyznívají téměř jako historické rytiny, mnohdy jsou doplněny o ručně psané poznámky a vsuvky a příběh se odehrává v několika rovinách.

Poslední knihy, na kterých se Adolf Born výtvarně podílel jsou La Fontainovy Bajky, Dumasovy Tři mušketýři a Pohádky bratří Grimmů (2003). Ilustrace k pohádkám jsou o poznání „drsnější“, než Born jak ho známe z předchozích let.

Adolf Born odpovídá na otázku Co byste chtěl ještě ilustrovat?

Miluju Christiana Morgensterna a toho bych ilustroval moc rád, i když jsem si vědom, že ho už přede mnou skvěle dělal Zdenek Seydl. Přesto bych to zkusil. Jinak jsem jako ilustrátor spokojený. Teď pracuji na Pohádkách bratří Grimmů a říkám si, že konečně děti, ty mrňavý mrchy, dostanou něco, čeho se budou bát. Snažím se zachovat strašidelnou atmosféru pohádek, i když uřezané údy neznázorňuji, to se mi pro děti nezdá vhodné. Může tam být krutě vyhlížející čaroděj, jeho oběti nikoliv, to už je navíc, ačkoliv ... vlastně jednu uřezanou hlavičku jsem tam výjimečně propašoval. (Reflex 51/2003)

4.1.9 Typografická úprava

Stejně tak, jako se zlepšila celková úroveň vydávaných knih pro děti a mládež zlepšila se i jejich grafická úprava. Knihy pro děti přestaly být chápány jako podřadný úkol, jejich úprava přestala být nedůležitá, naopak – je postavena do popředí. Znamená pro ilustrátory

i pro grafiky výzvu. Jedná se rovněž o období, kdy má velmi často ilustrátor na starosti obálku, nebo kdy mu je svěřena celá grafická úprava. Úpravě knih pro děti se nevyhýbali ani takové grafické „star“ jako Oldřich Hlavsa, Josef Týfa či později Rostislav Vaněk.

Byla to doba, která měla za sebou období typografických experimentů počátku století a grafici se snažili spíše o konstruktivistické pojetí sazby. Knížky byly jednoduše a citlivě upravovány bez „natruc“ experimentů. Z počátku také nakladatelství upřednostňovala neosobní pojetí textu, kdy divák grafickou úpravu v podstatě nevnímá a má možnost soustředit se pouze na svůj osobní prožitek. Oldřich Hlavsa byl ten, komu se podařilo prolomit tuto bariéru a otevřel tak nové možnosti grafické úpravy. Vnímá práci na dětské knize stejně jako jinou grafickou úpravu a se stejnou důležitostí ji tvoří. Snaží se hravým způsobem dát co největší prostor textu a ilustraci samotné, obojí ještě více podtrhnout, vyjít jim vstříc. Jeho sazební obrazec bývá často proměnlivý, čtenář je překvapován na každé stránce. Jeho tvůrčí přístup se projevil například při zpracování edice Kamarádi, kdy ačkoliv se typografická úprava přizpůsobuje charakteru každé literární předlohy, zachovává si celá edice jednotný řád.

Ne všechny knihy jsou zpracovány takto nápaditě, některé si zachovávají tradiční typografickou úpravu. Použití písem je různorodé, nejčastěji se na delší texty používá Baskerville, Garamond, Bembo či jiná dynamická či přechodová antikva. Statická antikva se užívá v sazbě knih pro děti poměrně málo, je pro ně hůře čitelná. V kratších textech se kromě výše zmíněných písem, objevuje Gill sans, později Univers. Velikost písma se s vyšším věkem dítěte blíží k běžné velikosti používané v knihách pro dospělé čtenáře. Čím je dítě mladší tím větší velikost písma. V této době jsou oblíbené velké formáty dětských publikací, které dávají dost prostoru ilustrátorovi i volnější grafické úpravě. Vazba bývá většinou šitá v pevných deskách opatřená buď papírovým přebalem, často však pouze s povrchovou laminací. Vazba knihy má být „odolná“ vůči dítěti. Použití papíru je standardní; speciální grafické, recyklované či jiné papíry se vyskytují jen zřídka a ve zvláštních edicích.

5 VÝVOJ ILUSTRACE A TYPOGRAFICKÉ ÚPRAVY V KNIZE PRO DĚTI A MLÁDEŽ PO ROCE 1989

V roce 1989 došlo k politickému převratu. Komunistická vláda byla svržena, došlo k prvním svobodným volbám. Stát se otevřel západním vlivům, svobodnému podnikání, otevřel náruč všemu, co bylo dlouho zakázané. Tento převrat opět podstatně ovlivnil nejen společensko politický vývoj ve státě, ale odrazil se také na knize pro děti a mládež. Krátce po revoluci vzniká řada soukromých nakladatelství. Některé mají literaturu pro děti jako hlavní náplň podnikání, jiné pro ni mají jen zvláštní oddělení. Znovu se mění struktura vydávaných knih, vychází celá řada reedic klasických českých děl, vychází díla autorů, kteří měli dříve zakázáno publikovat, vychází překladová literatura. Bohužel tento převrat nepřinesl pouze pozitivní důsledky. Začíná vycházet opět velké množství brakové literatury, objevují se kýčovité ilustrace, kniha pro děti a mládež se komercializuje. Trh je do jisté míry přesycen, vzniká konkurence. Cena knih se často snižuje na úkor kvality. Ilustrace jsou často přejímány ze zahraniční produkce. Ilustrovat a vydávat knihy může prakticky každý, kdo na to má kapitál.

O tom jak si na tom krásná kniha pro děti dnes stojí do značné míry vypovídá nominační listina výtvarné části soutěže Zlatá stuha. Ačkoliv v České republice existuje více jak 50 nakladatelství, která vydávají knihy pro děti a mládež, v nominacích se opakují stále tytéž – Baobab, Albatros, Brio a Knižní klub. Tato situace je poměrně tristní.

Ve výtvarné části soutěže Zlatá stuha 2004 jsou nominováni tyto autoři:

V kategorii Kniha pro nejmenší:

Markéta Šimková za ilustrace ke knize Říkadla a kecadla

(napsal Ivan Diviš, vydalo **nakladatelství Baobab**)

Jitka Petrová za ilustrace ke knize V Tramtárii, tam je hej!

(texty různých autorů sebral Jiří Žáček, vydalo **nakladatelství Albatros**)

Michaela Kukovičová za ilustrace ke knize Kouzelná baterka

(napsala Olga Černá, vydalo **nakladatelství Baobab**)

Eva Sýkorová-Pekárková za ilustrace ke knize Teta to plete

(napsala Ivona Březinová, vydalo **nakladatelství Albatros**)

V kategorii Dětská beletrie:

Markéta Prachatická za ilustrace ke knize Popelka a další pohádky bratří Grimmů
(upravila Melita Danková, vydalo **nakladatelství Eromedia Group – Knižní klub**)

Jindra Čapek za ilustrace ke knize Faraoni a kouzelníci

(napsal Jiří Tomek, vydalo **nakladatelství Albatros**)

Adolf Born za ilustrace ke knize Pohádky bratří Grimmů

(upravila Jitka Fučíková, vydalo **nakladatelství Brio**)

Lubomír Anlauf za ilustrace ke knize Pohádky z vodních hlubin

(napsala Magdalena Wagnerová, vydalo **nakladatelství Brio**)

V kategorii faktu, populárně naučná literatura:

Renáta Fučíková za ilustrace k průvodci Člověk/Nástroj/Hudba

(napsala Renáta Fučíková, vydalo **Národní muzeum, České muzeum hudby**)

Jiří Fixl za ilustrace ke knize Kolik váží lidská hlava?

(napsal Jiří Černý, vydalo **nakladatelství Egmont**)

Kamila Skopová za ilustrace ke knize České zvyky a obyčeje

(napsala Alena Vondrušková, vydalo **nakladatelství Albatros**)

Dagmar Ježková za ilustrace ke knize Knížka pro Adama a Evu

(napsala Milada Motlová, vydalo nakladatelství **Eromedia Group-Knižní klub**)

V kategorii Krásná kniha pro děti a mládež jako celek jsou nominovány tyto knihy:

Kouzelná baterka (vydalo **nakladatelství Baobab**)

Popelka a další pohádky bratří Grimmů(**nakladatelství Euromedia Group – Knižní klub**)

Říkadla a kecadla (vydalo **nakladatelství Baobab**)

Pohádky bratří Grimmů (vydalo nakladatelství Brio)

V kategorii Ocenění celoživotní tvůrčí práce:

Alois Mikulka za hravé a osobité ilustrace, které dokonale doplňují autorovy vtipné příběhy, určené nejen dětem.

5.1 Nakladatelství zaměřené na krásnou knihu pro děti a mládež

5.1.1 Nakladatelství Albatros po revoluci

Ačkoliv se po roce 1989 otevřely nové možnosti, situace pro nakladatelství Albatros nebyla zdaleka jednoduchá. Konkurenční prostředí a nově vzniklá situace přivedly Albatros do finančních problémů. Následuje etapa pro Albatros nepříliš šťastná, etapa propouštění, privatizace, hledání místa na trhu. Od roku 1998 se situace stabilizovala a nakladatelství letos v dubnu oslavilo 50. výročí založení. K této příležitosti vydává Albatros ojedinělou publikaci Pohádková abeceda z Albatrosu. V knize je možné spatřit více než 100 pohádkových postaviček od 70 ilustrátorů a grafiků, kteří prošli různými obdobími historie Albatrosu. Zároveň je už jasné, že se nakladatelství nehodlá podvolit konkurenčním tlakům, že si uchová svoji vysokou uměleckou kvalitu. Kromě nových knih a edic vychází v Albatrosu celá řada reedic jejich úspěšných titulů. Albatrosem nejčastěji vydávanou knihou jsou Říkadla J. Lady, vyšla celkem 17x a Povídání o pejskovi a kočičce J. Čapka – 16x. K nejvydávanějším autorům patří J. Lada, O. Sekora, V. Čtvrtek a Z. Miler.

5.1.2 Nakladatelství Baobab

Baobab je název vinohradského nakladatelství Terezy a Juraje Horvathových, zaměřeného na literaturu pro děti. Baobab se obrací na mladší generaci ilustrátorů – často čerstvé

absolventy, pracuje s neznámými texty, ilustrátorům nechává volnou ruku. Tyto knihy okouzlí dozajista i dospělé čtenáře, jsou neobvyklé ve všech směrech – formátem, grafickým zpracováním, papírem. Knihy vycházejí v malých nákladech, často se liší výtisk od výtisku. Například kniha Renaty Belingerové *O zlaté mrkvi* je ilustrována linoryty Chrudoše Valouška. Její přebal se liší knihu od knihy, jelikož je tištěn na různobarevných papírech. Nakladatelství vydalo za svou existenci víc než 20 titulů. (*Modrý tygr*, *Byl jeden dům*, *Kouzelná baterka*, *Roches a Bžunda*, *Pohádky pro pana Izru*)

Rozhovor se zakladateli Baobabu (Reflex 29/2003)

Juraji, proč vlastně vydáváte dětskou literaturu? Jak vybíráte její tituly a autory?

Snažíme se vydávat původní tituly většinou od mladších autorů. Rádi bychom se vyhýbali reprintům, které se valí z Albatrosu. Mě osobně jako výtvarníka strašně iritovala ilustrace v knihách pro dospělé, protože její funkce je hodně vyšeptalá. Zejména v případech nadilustrovaných knih ze sedmdesátých a osmdesátých let mám vždycky chuť ty ilustrace vyškubnout a knížku si zabalit do novin. U dětské knihy se ilustrace s textem snoubí lépe a pro ilustrátora je tam více svobody.

A nejsou vaše knížky spíš pro dospělé intelektuály, kteří je kupují, aby jejich děti měly v knihovně nějaký ten kvalitní titul, a pak je čtou sami?

Odjakživa existoval typ literatury pro děti, který byl, jak se říká, na hraně. Od Alenky v říši divů přes Muminky se jedná o knihy, jež si čtou dospělí s dětmi a dospělí dětem s tou knihou pomáhají. Tím, že vydáváme ty knížky na vlastní triko a v malém nákladu, se nemusíme nutit do nějaké super komerce.

Jaké knížky v současné době připravujete?

*Připravujeme k vydání texty Renaty Belingerové *O zlaté mrkvi*, což je knížka blížící se něčím prózám Andreje Platonova. Děti ji mohou číst jako normální pohádku, ale když ji čte dospělý, tak ho trochu mrazí. Ilustroval ji její muž, výtvarník Chrudoš Valoušek. Jinak Renata Belingerová pracuje jako dívka na telefonu v České pojišťovně. Druhou knihou bude překlad knihy Marka Charitonova *Profesor Ihaní*. Hodně živá je knížka s pracovním názvem *Petalík a spol.* od Olgy Černé. *Petalík* je obživlá petláhev. Pak ještě připravujeme titul nazvaný *Modrý tygr*, který napsala přímo Tereza a ilustrovat jej budu asi já.*

Spolupracujete také s pedoartovým časopisem Ladění?

Moc ne. Jeho redaktor Luděk Janda si myslí, že se dá všechno spočítat a že těm dětem se to musí přinášet jako na zlatém podnosu. On má rád lehce stravitelné věci. Jediné, co z naší produkce ohodnotil pozitivně, byl Ferda páv od Christiana Morgensterna. Navíc sami vydáváme dětský časopis Baoplán.

A jakou taktiku tedy volíte vy?

Chceme vydávat knihy, které zaujmou jazykem, tvarem, a byli bychom rádi, kdyby se ty knihy dotýkaly současnosti a zároveň nebyly blbé. Chceme vytvořit něco na způsob interaktivních knih, kde bude občas obraz převažovat nad textem. Je škoda likvidovat slovo obrazem a naopak.

5.1.3 Nakladatelství Brio

Nakladatelství Brio je malé nakladatelství zaměřené na krásné knihy pro děti a mládež, vydává edici moderních pohádek, edici, klasických pohádek i knihy naučné. Spolupracuje s předními ilustrátory. Na grafické úpravě se podílí Clara Istlerová. V nakladatelství vyšly například poslední tři knihy Adolfa Borna nebo Pohádky ledového větru s ilustracemi Jindřicha Čapka. Jindřich Čapek se orientuje zejména na ilustraci pro děti, kromě spolupráce s nakladatelstvím Brio spolupracuje i s Albatrosem a se švýcarskými nakladatelstvími. Jeho ilustrace jsou velmi bohaté a dobře odpovídají pohádkové tematice.

Zajímavá je také edice malých příběhů. V této edici vyšla například prvotina mladé autorky Anny Neborové Červený panáček (kniha byla poté oceněna Zlatou stuhou a získala 2. místo v soutěži Nejkrásnější česká kniha), nebo Kokosový dědek Pavla Šruta s ilustracemi Galiny Miklíkové.

Galina Miklíková se narodila v roce 1970. Působí jako režisérka, výtvarnice animovaných filmů a ilustrátorka. Je autorkou animovaných filmů pro dospělé Bajky ze zahrady a Biograf (Grand Prix na Mezinárodním filmovém festivalu v Minsku a další ocenění), Ilustruje knihy pro děti, např. Nava Semelová Učila jsem se létat, J. K. Rowlingová Harry Potter, Pavel Šrut Pavouček Pája, Pavel Šrut Velký tůdle.

5.1.4 Nakladatelství Meander

Naším úsilím jsou knihy, z nichž bude dětem jasné, proč se vůbec říká krásná literatura.

Nakladatelství MEANDER bylo založeno v roce 1997. Zaměřuje se na autorské knihy pro děti a mládež. Vydává knížky a leporela současných českých autorů písčících pro děti, zajímavě výtvarně zpracované. Edice Modrý slon je umělecká edice, v níž prvních 100 knih je autorem a výtvarníkem číslovaných a signovaných. Vychází česky a anglicky.

V nakladatelství vyšlo např. autorská kniha Dokument z pohádky o sasance s textem, ilustracemi a fotografiemi Jiřího Černického, ručně vázaná autorská kniha Petra Nikla O Rybabě a mořské duši (Kniha získala v prestižní soutěži o Nejkrásnější knihu roku 2002 vyhlašované Ministerstvem kultury ČR a Památkem NP 1. místo), s dřevoryty Matěje Formana (Povídáčky pro moje slunce od Jiřího Stránského)..

Matěj Forman se narodil v Praze 23. srpna 1964 jako druhé z dvojčat Miloše Formana. Vystudoval VŠUP v ateliéru Miloslava Jágra. Kromě ilustrace se věnuje divadlu, animaci (Nachové plachty 2001), scénografii.

O Matěji Formanovi Petr Sís

Teoretici umění by analyzovali tradici české ilustrátorské školy a postmodernistické tendence pregnantní linky. Na to já nikdy nebyl. Matějova práce mi prostě voní prací řezbářů, vidím ji jako komediantství loutkářů, je furiantská, zarputilá a poetická jako čeští básníci a je trpělivá jako mniši iluminující kancionály.

5.1.5 Pedagogické nakladatelství Prodos

Pedagogické nakladatelství Prodos vzniklo v roce 1990 v Olomouci. Cílem bylo vytvářet zajímavé a kvalitní učebnice. Veškerá produkce nakladatelství sestává z nově vytvářených autorských textů. Přímá spolupráce s autory vydávaných publikací přispívá ke zlepšení učebnic a udržení jednotné koncepce. Byly tak postupně vytvořeny základní i doplňkové učební materiály pro všechny vyučovací předměty ZŠ kromě učebnic cizích jazyků

a učebnic pro tzv. výchovné předměty (výtvarná výchova, hudební výchova atd.). Od svého založení vydalo nakladatelství v rámci ucelených řad asi 290 učebnic pro základní školy. Zároveň se nakladatelství snaží zachovat vysokou výtvarnou úroveň svých učebnic a zpracování vstřícné žákům. Z tohoto vychází edice Modrá řada. Jedním z kmenových literárních autorů je Radek Malý. Ten ve spolupráci s Matějem Formanem vytvořil pozoruhodný slabikář, který byl oceněn Zlatou stuhou 2004. Jedná se o překrásnou učební pomůcku plnou veselých dětských kreseb a veršů. Nakladatelství spolupracuje s řadou mladých výtvarníků např. Markétou Šimkovou.

Markéta Šimková se narodila 13. června 1977 v Olomouci. V letech 1995-2001 studovala na Vysoké uměleckoprůmyslové škole v Praze v Ateliéru ilustrace a grafiky u Jiřího Šalamouna. Grafička, kreslířka, ilustrátorka, zabývá se rovněž tvorbou krátkých filmů. Za ilustrace ke knize Říkadla a kecala (nakladatelství Baobab) Ivana Diviše získala Zlatou stuhu.

Redaktor nakladatelství Prodos Ondřej Cakl v krátkém online rozhovoru vysvětluje, jak se „dělá pedagogické publikace“:

Jaký záměr byl na samém počátku, než jste si založili nakladatelství učebnic? Bylo to něco co vás oslovovalo, nebo šlo o "mezeru na trhu"?

U počátků jsem nebyl, nakladatelství vzniklo v roce 1990. Ale vím, že tehdejší tým si velice přál dělat moderní učebnice dle svých představ (PaedDr. Mikulénková), příjemným překvapením pak bylo, že v té oblasti byla na trhu mezera.

Podle čeho si vaše nakladatelství vybírá své výtvarníky?

Zatím to bylo dle toho, že jejich styl nebyl dospělou představou o dětskosti (např. Helena Zmatlíková), ale že v jejich kresbách je něco v nejlepším slova smyslu upřímně infantilního, hravého a nepředstíraného (např. Matěj Forman).

Na co všechno by měl ilustrátor brát při ilustraci učebnic zřetel?

Toho je moc a liší se to dle ročníku a oboru. Pokud vím, Ing. Kudličková studovala dětskou psychologii, aby obálky češtin byly každá v tom odstínu, který děti daného věku hodnotí jako nejsympatičtější. Kresby nesmí obsahovat nic negativního (obsahově), kladou se nároky na zřetelnou a jednoduchou kompozici, ilustrace mají často především

informační funkci, musí tedy splňovat požadavky odborné správnosti. Atd. Jak vyplývá: věk dětí, jejich předpokládané estetické předporozumění, svou konvenční vizualitu má každý předmět sám (matematika, fyzika, chemie tíhnou spíše ke geometričtějšímu a jednoznačnějšímu obrazu, čítanky snesou i celkem brutální projev Markéty Šimkové), neobejitelná je odborná a oborově metodická správnost. - Zajímá-li Vás tedy ohled na předmět. Vnější vlivy hrají často daleko viditelnější úlohu: požadavky autora, redaktora, výtvarného redaktora.

Je předem stanoveno, co bude obsahem ilustrace, nebo má ilustrátor volnou ruku?

Vychází to celkem přirozeně z povahy textu. U Slabikáře nebo češtin byly často obsahově stanovené obrázky s tím, že ilustrátor má volnou ruku pouze v tom, jak zadání splní. Zadání je na autorovi. I zde je ale vždy prostor pro obsahově volné kresby, pokud třeba ilustrátora něco v textu zaujme nebo pokud se mu zdá, že daná textová informace si vizualizaci zaslouží spíše než ta požadovaná. Ale třeba Čítanky jsou pro ilustrátora naprosto nezávazné. Literární text nestanovuje jako závazné skoro nic.

Jak funguje spolupráce autor - ilustrátor - nakladatel? Kdo má na finální výtvarnou podobu největší vliv?

Nevím. Odpovědný redaktor by měl mít o vzhledu učebnice svou představu: za tu je právě "odpovědný". Ilustrátora si vybírá právě dle ní. Takže ten nejdůležitější krok je právě ve výběru. Pak už nemá moc smysl uplatňovat něco jako "vliv". Spolupráce mezi autorem a ilustrátorem je obvykle velmi úzká, jak snad z výsledků lze vidět.

Pracují výtvarníci na ilustraci učebnic rádi?

Řekl bych, že ano. Má to celou řadu výhod, řekl bych, ale já neilustruji. Snad je těší, že jejich ilustrace vyjdou v relativně vysokém nákladu, tedy je uvidí relativně hodně dětí. Nakladatelství Prodos má, řekl bych, celkem vysoké nároky na technické zpracování a tisk, takže ilustrátor není v tomto ohledu ničím omezován.

Procházejí ilustrace samostatně schvalováním ministerstva školství?

Při udělování schvalovací doložky MŠMT je ilustracím věnovaná zvláštní pozornost. To není totéž jako "procházejí samostatným schvalováním", protože samostatně jsou ilustrace

bezcné. Ministerstvo se zkrátka musí vyjádřit i k výtvarnému zpracování a ke kvalitě a adekvátnosti ilustrací.

Děláte si "průzkum trhu", ptáte se cílové skupiny tj. dětí na jejich názor?

Ano. Bez nadsázky.

Jak děti reaguji např. na váš nový slabikář? A učitelé?

Děti obvykle bez problémů zvládají i to, co učitelky ne. Slabikář se dětem líbí. Některé učitelky však bezpochyby dají přednost tradičnějšímu výtvarnému zpracování.

Děkuji za rozhovor.

5.2 Současné ilustrátorské generace

V současné době působí na poli ilustrace pro děti dvě generace. Generace klasiků, autorů, kteří se narodili kolem roku 1925, mají svůj jasně ustálený rukopis, kterého se drží. Pro nakladatele jsou zárukou úspěchu, vědí co od nich mohou očekávat. Patří sem např. Šalamoun, Born aj. Druhá je generace mladších autorů. Ty můžeme dělit na ty, co se drží imaginativní tradice v ilustraci. Jejich ilustrace jsou pohádkové, snové plné fantazie např. Matěj Forman, Štěpán Batoušek. Druhý směr se drží vizuálně dětského projevu, jejich kresba je jakoby neohrabaná vedená masivní linkou, hlavním výrazovým prostředkem je zkratka, tak jak ji ovšem vnímá dítě. (např. Galina Miklíková). Oba dva jsou pak propojeny tenkou linií laskavého humoru. Vyskytují se i snahy o ryze počítačovou ilustraci, ale tento typ nevyhovuje všem literárním předlohám.

5.3 Grafické zpracování

V současné době je typografickému zpracování přikládán větší význam, písmo nemá pouze podpořit celkové vyznění textu, má i výtvarnou funkci. Je tu snaha o co nejpřirozenější propojení typografie s obrazem. Kromě písem počítačových se používají poměrně často písma ručně psaná nebo rytá (O zlaté mrkvi). Z počítačových písem se nejčastěji používají písma ze Střešovické písmolijny Jannon, Týfa, aj., stále je oblíbené je písmo Baskerville. Sazební obrazec bývá často volný, sazba se přizpůsobuje jednotlivým ilustracím a literárnímu obsahu. Tiskne se na různé typy papíru – recyklované, pauzáky, speciální grafické papíry. Stále jsou v oblibě velké formáty, ovšem objevují se i drobná – téměř kapesní vydání. Vazba bývá většinou šitá v pevných deskách, ale můžeme narazit i na neobvyklé druhy vazby, kroužkovou, šrouby, japonskou.

V podstatě by se dalo říct, že všechno je možné.

5.4 Závěr

Ačkoliv se zdá, že poslední období dětské knize nepřineslo jen to dobré, je vidět, že stejně tak jako v historii, se rodí (nebo již pracuje) generace umělců, pro něž je dětská kniha odpovědným výtvarným úkolem a výzvou, generace, která se nedrží pouze osvědčených postupů a schémat, ale snaží se hledat stále nová řešení, generace, která bojuje o vyšší výtvarnou úroveň dětských knih. A to je dobře, protože je to jistota, že dětská kniha „nezajde na úbytě“, na komercializaci, na špatný vkus, na převahu televizního vysílání. Koneckonců, kdo z nás by chtěl prožít dětství bez večerního čtení na dobrou noc?

SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ

Monografické publikace:

1. **Stehlíková Blanka.** *Cesty dětské ilustrace v knize pro děti a mládež.* 1. vyd. Praha : Albatros, 1984. ISBN 13-782-84 12/19
2. **Čeští a slovenští ilustrátoři knih pro malé děti .** 1. vyd. Praha : Rudé Právo, 1984
3. **František Holešovský.** *Tvár a reč ilustrácie pre deti.* 1. vyd. Bratislava : Mladá léta, 1971.
4. **Ilustrace české a slovenské dětské knize.** 1. vyd. Praha : čs. Sekce IBBY, 1986.
5. **František Holešovský.** *Ilustrace pro děti-tradice vztahy objevy.* 1. vyd. Praha : Albatros, 1977. ISBN 13-730-77 12/19
6. **František Holešovský.** *Čeští ilustrátoři v současné dětské knize pro děti a mládeži.* 1. vyd. Praha : Albatros, 1989. ISBN 13-777-89 09/15

Seriálová publikace - časopis:

7. **Zlatý máj..** ročník 1979, 1964,1956, 1991

OBRAZOVÁ PŘÍLOHA

CXXXI.

Ludus Scénicus. Das Schauspiel.

Komediás (Nézni való) Játék.
Gra/ Komédie.

JOH. AMOS COMENII

ORBIS SENSUALIUM PICTUS
QUADRILINGUIS.

Hoc est:
Omnium fundamentalium, in mundo rerum, & in vitá actionum,
Pictura & Nomenclatura
LATINA, GERMANICA, HUNGARICA, & BOHEMICA.
Cum Titulorum juxta atq; Vocabulorum indice.

Die sichtbare Welt
in Vier Sprachen.

Das ist:
Aller vornehmsten Welt-Dinge/ und Lebens-
Verrichtungen/
Vorbildung/ und/ Lateinische/ Deutsche/ Ungarische und Böhmische
Benennung.
Sampt einen Titel- und Wörter-Register.

A' Láthato Világ
négyféle nyelven.

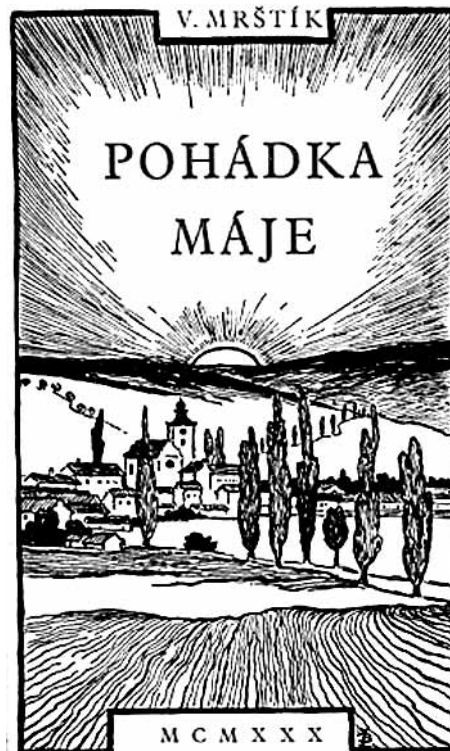
az az:
Minden derekaffab ez világon lévő dolgoknak és ez életben való cselekedeteknek
leírása/ és
és Deák, Német, Magyar és Tót, megnevezése, a' fellyúl való írásoknak
és azoknak láthatásával.

Swét Wydcedlny.
odmalowaný/ a wśetwerałem gazyku pŕedstawený.
t. g. Wśetch negobswetastneggich Sweta-wěcy/ a swětúw-šiwota
odmalowaný/ a gazykem Latinšym/ Německym/ Wheršym
y Šlowensšym/ gmcenowaný/ s piidanyš Šlow y Tiulúw
Registrem.

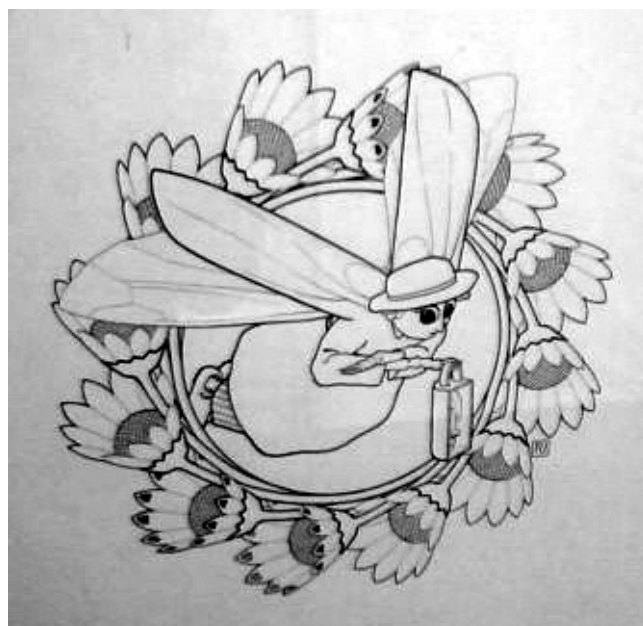
LEUTSCHOWLE, TYPIS SAMUELIS BREWER. ANNO 1685.

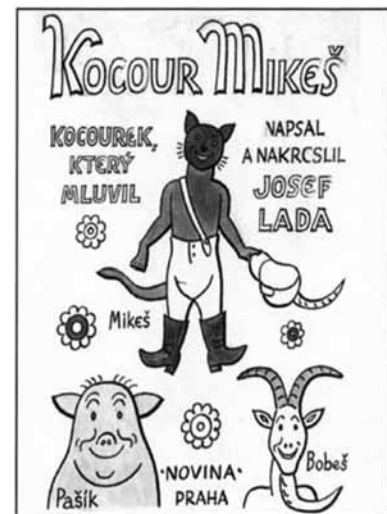
Zdenka Braunerová

Vojtěch Preissig

Josef Lada

Josef Čapek

Toyen

Karel Svobinský

Adolf Zábranský

Antonín Strnadel

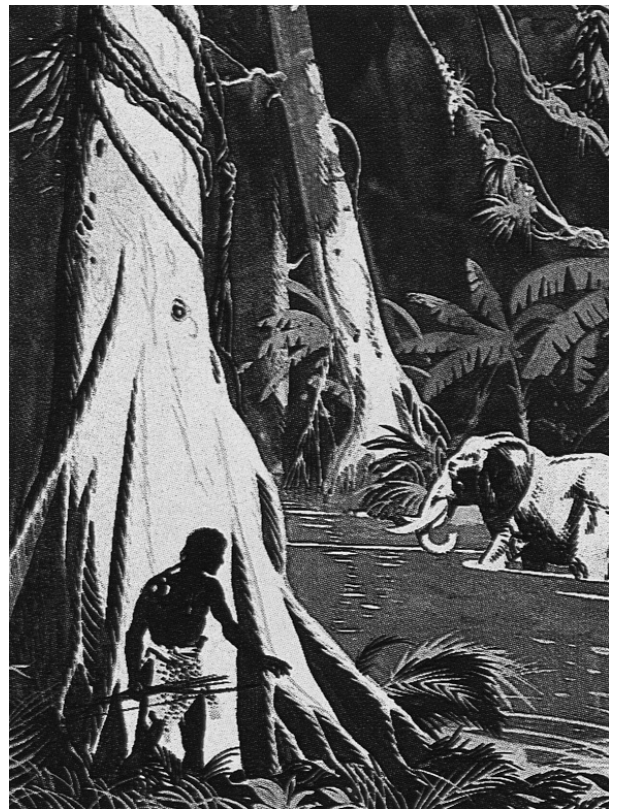
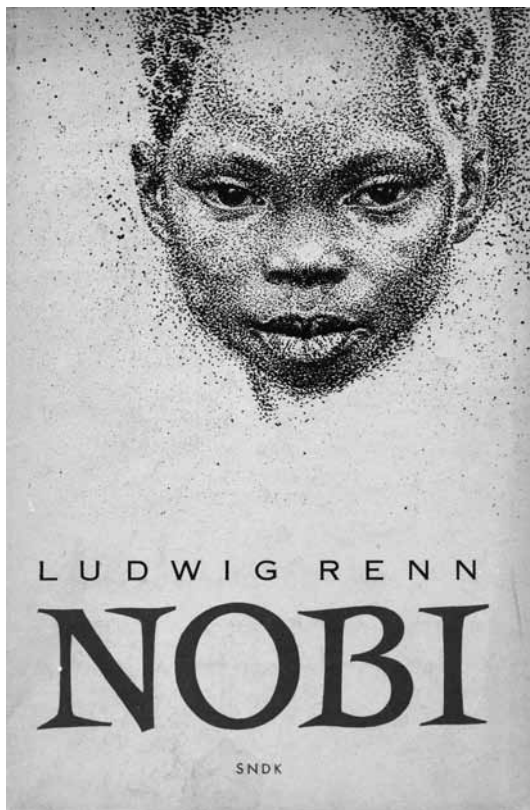
Ondřej Sekora

Alois Mikulka

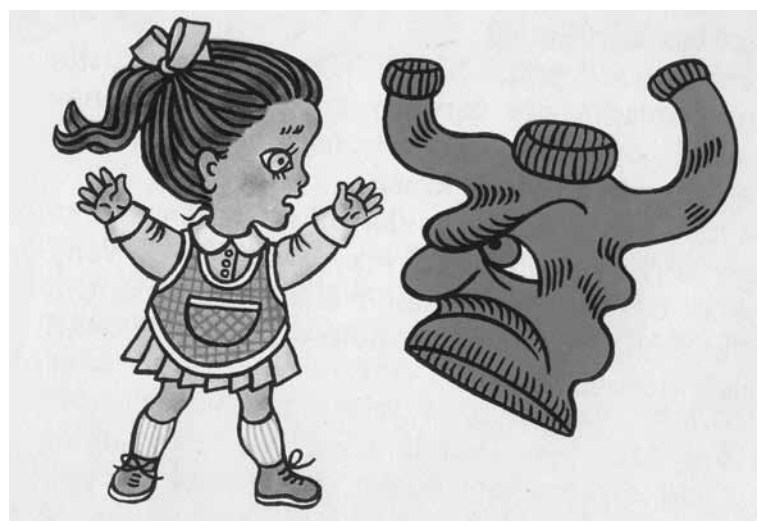
Zdeněk Burian

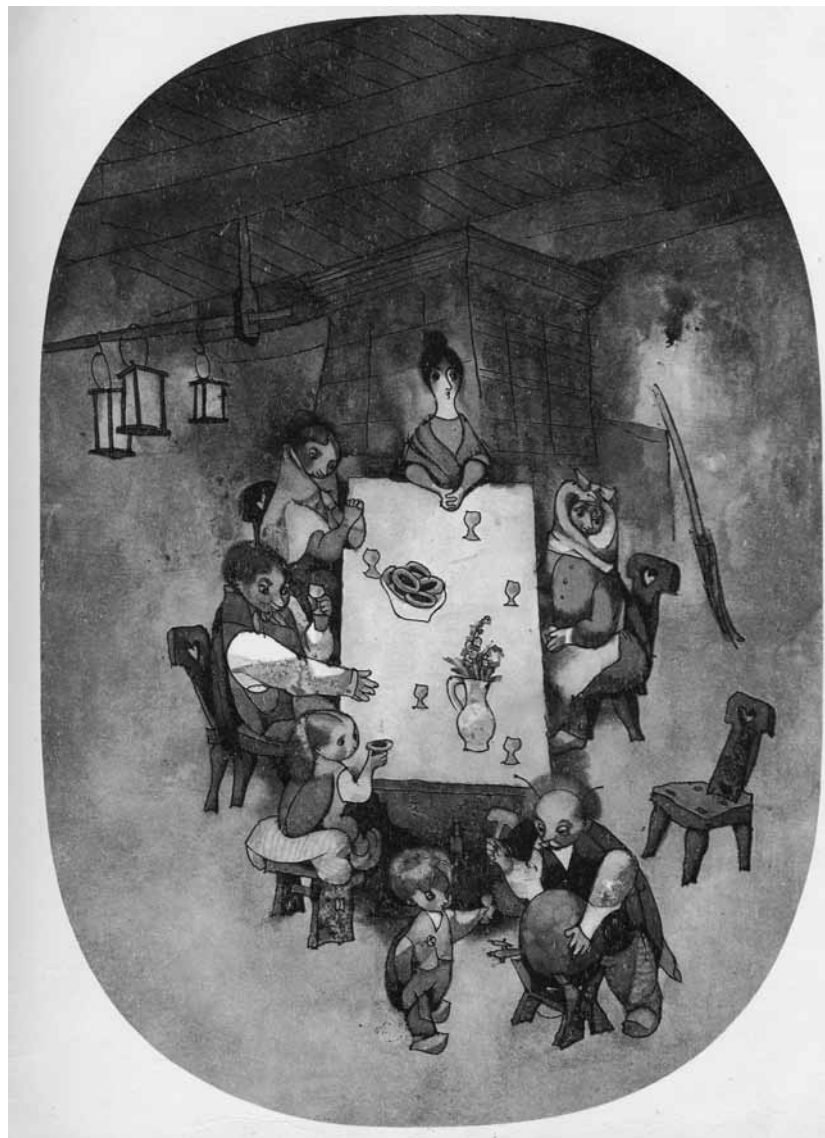
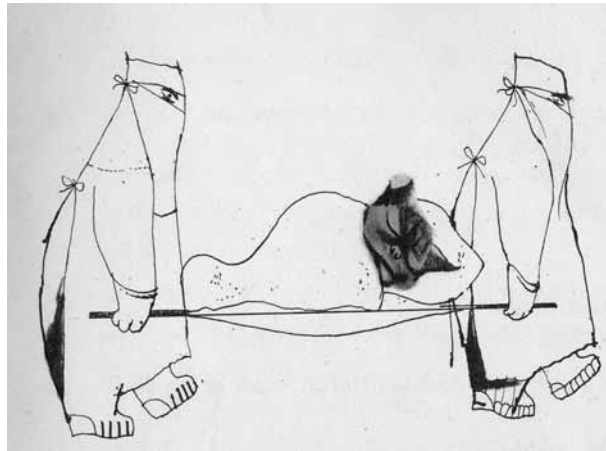
Kamil Lhoták

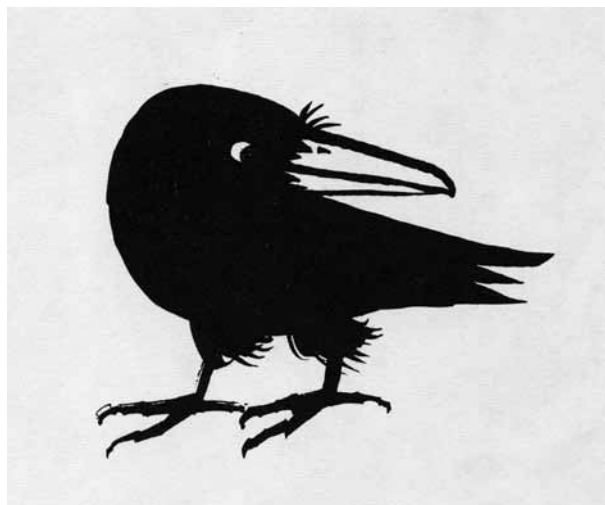
Helena Zmatlíková

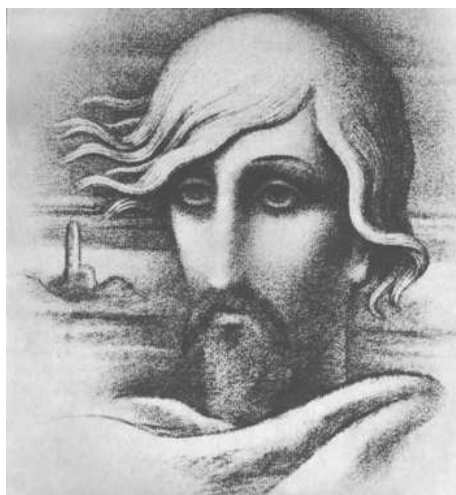
Jiří Trnka

Ota Janeček

Jan Zrzavý

Scházeli se k zářícímu stromku ze všech stran, tiše
a po špičkách, a najednou se všichni usmívali...
Usmíval se dokonce i ten zamračený sněhulák s koštětem.

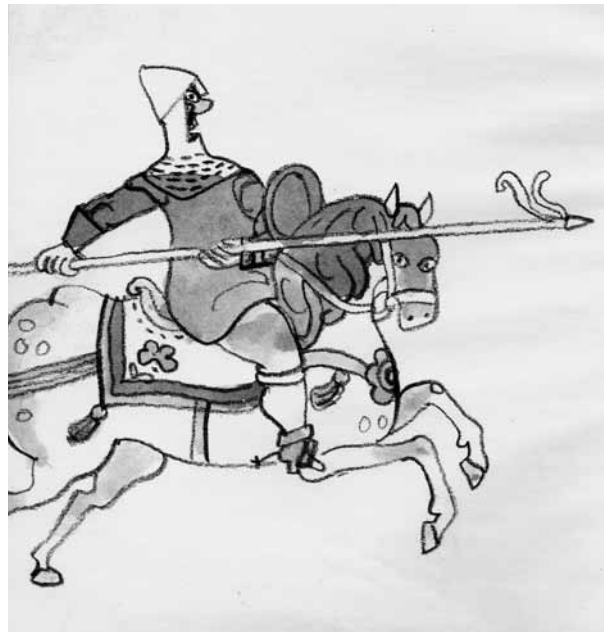
Radek Pilarř

Radek Pilarř

Jiří Kalousek

Miloslav Jágr

Jiří Šalamoun

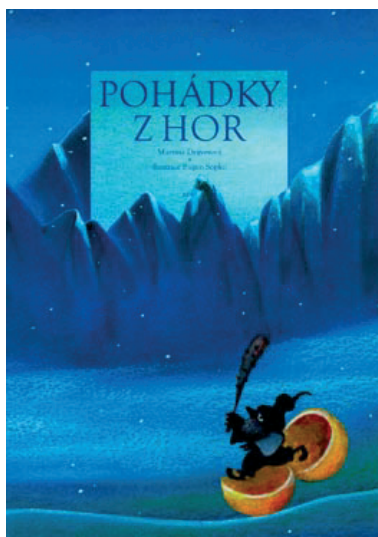

J.R.R. TOLKIEN:
HOBIT ANEB
CESTA TAM
A ZASE ZPĚTKY

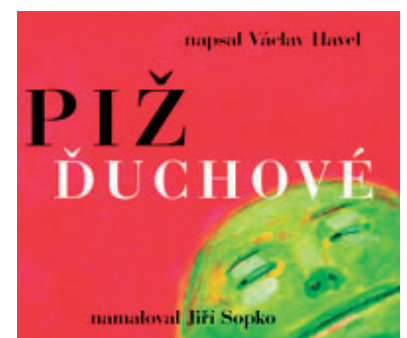
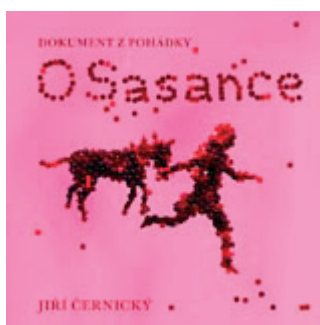
adolf Born

Nakladatelství Brio

Nakladatelství Meander

Nakladatelství Prodos

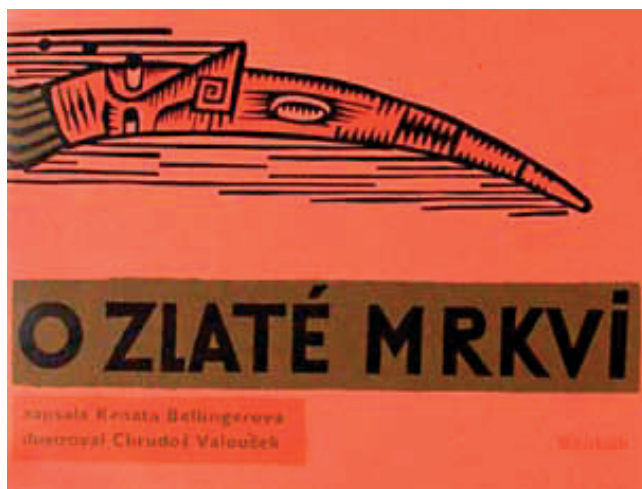
Máme to i to.
Tam mám

Tom tam má

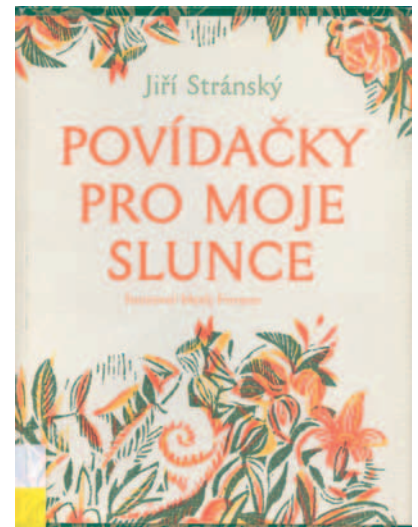
Mat tam má

Táta má Mata a Toma a mámu.

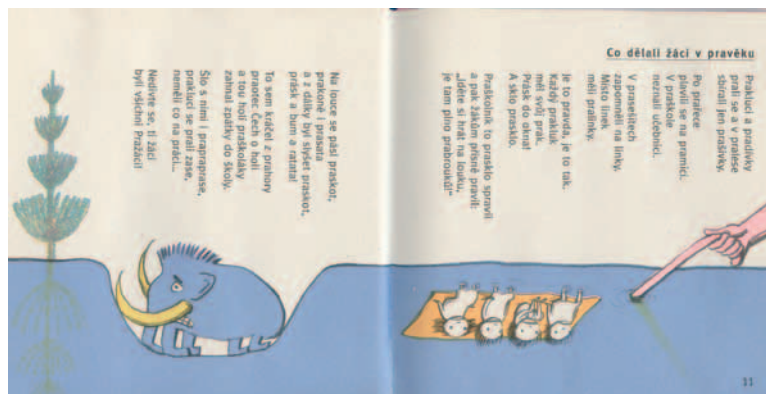
Nakladatelství Baobab

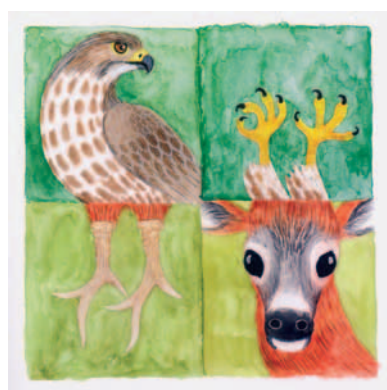
Matěj Forman

Galina Miklíková

Štěpán Batoušek

Markétova Šimková

